

VÁLTOTT GONDOSKODÁSBAN NEVELŐ KÜLÖN ÉLŐ SZÜLŐK ÉS GYERMEKEIK

Szakirodalmi áttekintés*

Monostori Judit

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen írásunkban betekintést adunk azokba az ismeretekbe, amelyeket a váltott gondoskodásban nevelt gyermekek családjairól tudunk a nemzetközi és a hazai szakirodalom alapján. Témánk aktualitását adja a Polgári Törvénykönyv 2021 őszén történt módosítása, amely a válás utáni szülői felügyeleti jogokra és a gyermekelhelyezés gyakorlatára vonatkozik. Ezek határozott lépéseket jelentenek az irányba, hogy a szülők válása/szétköltözése után is mindkét szülő megtarthassa a szülőséggel járó jogait és kötelezettségeit. A téma időszerűségét ezen kívül az is adja, hogy feltehetően részben az apai szerepek átalakulásának, részben pedig a jogszabályi környezet változásának köszönhetően a 2010-es évek közepétől Magyarországon is megnövekedett azoknak a válásoknak az aránya, ahol kiskorú gyermekek váltott gondoskodásba kerültek. Feltételezhetjük, hogy a 2022 januárjában életbe lépő jogszabályok újabb lökést jelentenek majd annak az irányába, hogy a gyerekek növekvő aránya éljen váltott elhelyezésben. Szakirodalmi áttekintésünkben elsősorban azokat az írásokat vettük számba, amelyek a téma jogi, szociológiai és pszichológiai aspektusaira fordítanak kiemelt figyelmet.

Kulcsszavak: válás, különélő szülők, váltott gyermekelhelyezés/gondoskodás, apaság, szülői szerepek válás után, családjog

Monostori Judit, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
E-mail: monostori@demografia.hu

* A tanulmány megírását az Egyszülős Központ támogatta.

BEVEZETÉS

Számos európai országban, többek között az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában is egyre elterjedtebb gyakorlat, hogy a szülők válása/szétköltözése¹ után a gyermekek nem az egyik szülőnél töltik idejük nagy részét, hanem ún. váltott vagy más néven osztott elhelyezésben², azaz közel hasonló időt vannak az anyjuknál és az apjuknál is. Ezzel a gyakorlattal kapcsolatban újra és újra fellángolnak a viták, amelyek arról szólnak, hogy hogyan szolgálja ez a gyermekek érdekeit, mennyire jó megoldás ez a szülőknek, és milyen konzekvenciák vonhatók le ezzel kapcsolatban a jogi szabályozásban. A váltott elhelyezéssel foglalkozó tanulmányok döntő többsége annak pozitív hatásairól beszél (l. pl. Fransson et al., 2018; Steinbach, 2018; Baude et al., 2016; Bergström et al., 2014, 2015; Nielsen, 2014, 2015, 2017; Bjarnason et al. 2012; Spruijt and Duindam, 2009; Breivik and Olweus, 2006; Bauserman, 2002), ugyanakkor a legtöbb azt is hangsúlyozza, hogy a váltott elhelyezésben nevelt gyermekek családjai egy erősen szelektív csoport, így nem lehet pontosan tudni, hogy a gyermekekre gyakorolt pozitív hatás mennyire köszönhető annak is, hogy ezt a megoldást azok a szülők választják, akik eleve jobb körülményeket/lehetőségeket tudnak biztosítani a gyermekeiknek (l. ezekről pl. Braver and Votruba, 2018; Bergström et al., 2014; Vanassche et al., 2013; Bjarnason et al., 2012; Juby et al., 2005; Smyth et al., 2004). A szelekciós hatás abból adódik, hogy a váltott elhelyezést alkalmazó szülők általában magasabb végzettségűek, magasabb a jövedelmük és jobbak a lakókörülményeik. Továbbá általában azok a szülők választják, akik jó viszonyban maradtak a válás után is, azaz akik magasabb szintű kooperációra képesek, és akiknél a gyermekgondozás feladatai az együttélés alatt is egyenlőbben oszlottak meg (l. ezekről a kérdésekről pl. Cancian

¹ A tanulmány azon szakirodalom bemutatására törekszik, amely azokkal a családokkal foglalkozik, ahol a szülők kapcsolata felbomlott és külön költöztek, függetlenül attól, hogy a szülők korábban házasságban vagy élettársi kapcsolatban éltek. Ugyanakkor, amikor azokra a kutatásokra és adatokra utalunk, amelyek a bírósági esetekkel foglalkoznak, nyilván csak azokra a családokra szűkül az elemzés, akik a válás során kapcsolatba kerültek a bírósággal. A felbomló házasságoknál ez minden esetben így van, de az élettársi kapcsolatoknál nem feltétlenül, hiszen ha a szülők meg tudnak egyezni a gyermeket érintő legfontosabb kérdésekben, így például abban, hogy hol fog élni a gyermek, akkor nem kell bírósághoz fordulniuk.

² Tanulmányunkban színimaként használjuk a váltott/osztott gyermekelhelyezés/gondoskodás kifejezéseket. A magyar jogi gyakorlatban feltehetően a váltott gondoskodás megnevezés használata válik majd elterjedtté, mivel maga a 2022-ben érvénybelépő Polgári Törvénykönyv (Ptk.) is úgy szól, hogy: „szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására” (a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosítása 76 §). Ráadásul a 2014-es Ptk. tulajdonképpen a gyermekelhelyezés kifejezést más összefüggésben használja, azokra az esetekre, amikor a gyermek egy harmadik személyhez kerül elhelyezésre. A köznyelvben viszont gyakran használják a váltott elhelyezés kifejezést, ezért döntöttünk ennek a használatát mellett is. A váltott gyermekelhelyezésnek másutt sincs egységes fogalmi megnevezése. Az angol nyelvű szakirodalomban a következő elnevezéseket találjuk: (joint) shared custody, shared parenting, shared-time parenting, shared residential parenting, shared care, joint legal/split/parallel/physical custody, joint residence, dual residence, alternating residence, shared physical placement, children with shared residence.

et al., 2014; Kitterød and Lyngstad, 2012, 2014; Sodermans et al., 2013; Bakker and Mulder, 2013; Vanassche et al., 2013; Fehlberg et al., 2011; Lodge and Alexander, 2010; Melli and Brown, 2008; Juby et al., 2005; Smyth et al., 2004; Donnelly and Finkelhor, 1993).

A váltott gyermekelhelyezés negatív következményeiről sokkal kevesebb tanulmány látott napvilágot. Példaként említhetjük Vanassche és társainak kutatását, amely azt emeli ki, hogy ha a szülők között konfliktus van, ha a gyermeknek nem jó a kapcsolata a szüleivel, vagy például ha a szülőknek új partnerkapcsolata van, akkor a váltott gyermekelhelyezés több vonatkozásban is negatívan hat a gyermekek jóllétére (Vanassche et al., 2013). Hasonló eredményre jutottak más kutatások is, amelyek azt emelték ki, hogy ha a szülők között erős konfliktus van, akkor a váltott gondoskodásnak negatív hatásai vannak, és a gyermekeknek az az érdekük, hogy csak az egyik szülőnél helyezték el őket (Emery, 2016; McIntosh et al. 2010a, 2014; Pruett et al., 2014).

Ez arra világít rá, hogy a váltott gyermekelhelyezés értékelésénél mindenképpen figyelembe kell venni, hogy bizonyos körülmények – és ezek közül talán a legfontosabb a szülők közötti, illetve a szülő és a gyermek közötti kapcsolat minősége – meghatározóak abból a szempontból, hogy ez a családforma hogyan működik. Ezzel a kérdéssel hangsúlyosan foglalkozunk írásunk későbbi részeiben.

A témával foglalkozó kutatók, pszichológusok és további gyakorlati szakemberek a váltott gondoskodás előnyeként szokták megnevezni, hogy ebben a formában mindkét szülő sokkal inkább involválódhat a szülőségbe, mint azokban az esetekben, amikor a gyermek alapvetően csak az egyik szülőnél kerül elhelyezésre (l. ezekről a kérdésekről pl. Bogár Zsuzsa blogbejegyzéseit a valasterapia.hu/blog-on; az apaaakademia.hu-n és az apakazigazsagert.org-on megtalálható írásokat). Ezáltal a gyermekeknek mindkét szülővel szorosabb kapcsolata marad a válás után is (Bjarnason and Arnarsson, 2011; Spruijt and Duindam, 2009; Swiss and Le Bourdais, 2009; Fabricius, 2003). Az apák a váltott elhelyezés rendszerében akár még annál is jobban bevonódhatnak a szülőségbe, mint amikor a szülők együtt éltek (Berman, 2015). Másrészt ebben a formában a szülők és a gyerekek továbbra is sokféle tapasztalatot/élményt gyűjthetnek együtt, nincs „hétvégi apaság”, hiszen ünnepeket és mindennapokat, felszabadult és nehezebb időszakokat is megélnék közösen. A gyerekek mindkét szülővel átélnek az élet apróbb és jelentősebb eseményeit is. Ráadásul így a szülőknek nem kell patikamérlegesen méregetniük, hogy a gyerek mennyi időt tölt a különélő szülővel, és ezáltal kiiktathatnak egy meghatározó konfliktusforrást. A váltott gyermekgondoskodás lényegesen csökkenti a szülői elidegenítést, amit a magyar nyelv „ellene nevelésnek” nevez. A váltott gondoskodásban élő gyermekeket kevésbé

veszélyezteti a szegénység, mint azokat, akiket csak az egyik szülőjük nevel, még abban az esetben is, ha a különélő szülő gyermektartást fizet (Fransson et al., 2018). És végül a váltott elhelyezés egyik előnye, hogy nincs egyszülőség érzése, amely sok szülő számára nehézséget jelent. Egyrészt nyomasztó lehet az a felelősség, hogy a gyermekkel kapcsolatos feladatok többsége alapvetően az egyik szülőre hárul, hogy a mindennapok szervezését és a családi élet és a munka összehangolását a szülőnek jórészt egyedül kell megoldani. Másrészt a gyermekét egyedül nevelő szülőnek nagyon kevés szabadideje van, az életében domináns szerepet a szülőség tölti be. Ezáltal a társadalmi elszigetelődés, az elmagányosodás fenyegeti (Monostori, 2022). Harmadrészt az egyszülős élethelyzet még mindig stigmatizáló sok országban (l. pl. Carroll, 2017; Gingerbread, 2009), még akkor is, ha a szülők válása a legtöbb európai országban nagyon elterjedt jelenség.

A váltott gondoskodás legnagyobb kockázatának viszont az tűnik, hogy a váltott elhelyezéssel a gyermekek életének stabilitása felborulhat (l. pl. Spruijt and Duindam, 2009; Bauserman, 2002). Különösen azokban az esetekben, amikor a gyermek még nagyon kicsi és a biztonság játssza az életében a legfontosabb szerepet. A kicsi gyerekeknek az anyáktól való elválás komoly szorongást jelenthet (Smyth et al., 2016; Tornello et al., 2013; McIntosh et al., 2011). Mivel a kutatók szerint a váltott elhelyezés növeli az esélyét annak, hogy az anyák partnert találjanak, ezért a váltott elhelyezésben élő gyermekek nagyobb eséllyel élnek összetettebb családi viszonyok között, nagyobb az esélyük arra, hogy féltestvéreik szülessenek, nemcsak az egyik, hanem a másik szülői ágon is (Gunnore and Braver, 2001; Sodermans et al., 2013). Persze az továbbra is kérdés, hogy ezek előnyt vagy hátrányt jelentenek a gyermek számára. Lehet ez előny, hiszen a nevelőszülők további forrásokat jelenthetnek a gyermekeknek anyagi értelemben, gondoskodásban és azáltal, hogy a párkapcsolatban élő biológiai szülők kiegyensúlyozottabbak lehetnek, mint a partner nélkül élők (Sweeney, 2010). Ugyanakkor ezt a kérdést az adott családi szituáció dönti el, az azonban biztosan állítható, hogy ez komolyabb alkalmazkodást igényel a gyermekek részéről is.

Magyarországon a váltott gondoskodás még nem egy elterjedt forma, bár az arányokat megbízható adatok hiányában nem tudjuk pontosan. Ugyanakkor nálunk is kezdenek kibontakozni azok a viták, amelyek a váltott elhelyezés előnyeiről és hátrányairól szólnak. Ezeknek a vitáknak kétségkívül az egyik legfontosabb motorját – hasonlóan más országokhoz – azok a mozgalmak jelentik, amelyek az apák jogaiért küzdenek. Ennek az az oka, hogy a váltott elhelyezés elterjedésével az apák „nyerhetik” a legtöbbet, hiszen így válás után is a korábban megszokotthoz hasonló módon gyakorolhatják a szülőséget, és

szoros kapcsolatban tudnak maradni a gyermekeikkel (Sodermans et al., 2015; Cashmore et al., 2010; Spruijt and Duindam, 2009; Melli and Brown, 2008). Ha a gyermek(ek) egy szülőnél marad(nak) a válás után, az általában az apai szülőség csorbulását jelenti, mivel a gyermeket az esetek többségében az anyánál helyezik el.

Az apák szerepére világítanak rá azok a kutatási eredmények is, amelyek azt jelezték, hogy a váltott gondoskodással kapcsolatos támogatói attitűdök inkább a férfiakat jellemezték, mint a nőket. A férfiak körében magasabb azoknak az aránya, akik válás után a váltott elhelyezést optimálisabbnak tartják annál, amikor a gyermek egyik szülőnél kerül elhelyezésre. Egy cseh kutatás azt találta, hogy a váltott elhelyezéssel kapcsolatos attitűdökben a demográfiai és szociológiai jellemzők közül a kérdezettek nemének volt a legerőteljesebb hatása, azaz a kérdezettek neme jobban meghatározta a váltott elhelyezéssel kapcsolatos támogatói attitűdöt, mint például az életkora, az iskolai végzettsége vagy az, hogy milyen családban élt (Fučík, 2020). Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy számos országban ez korántsem jelenti azt, hogy az apáknak nagyobb része támogatná a váltott gyermek elhelyezést. Feltehetően így van ez Magyarországon is, ahol egy interjú kutatásban Szalma és Rékai (2019) például meglehetősen konzervatív nézeteket talált e vonatkozásban a magyar apák körében. A válás körülményeire vonatkozó hazai statisztikai adatok szintén ezt sugallják, hiszen a válási esetek döntő többségében a felek közös megegyezéssel állapodnak meg arról, hogy a gyermek(ek) az anyánál kerülnek elhelyezésre. Ezekről a tanulmány későbbi részeiben még részletesen írunk.

Azokban az országokban, ahol elterjedt a váltott gondoskodás gyakorlata, számos kutatás foglalkozik ennek a gyermekelhelyezési formának az előnyeivel és hátrányaival empirikus szinten is. Ezek döntő többségében kvalitatív vizsgálatok, de kvantitatív kutatásokra is találunk példákat, főként a skandináv országokban és Belgiumban. A kutatások eredményei nagyon korlátozottan hasonlíthatók össze, aminek az egyik oka az, hogy több kutatás nem reprezentálja megfelelően a váltott elhelyezésben élő gyermekek családjait, illetve hogy a gyermekek életkora és a szülők életpályája szerint szerteágazó mintákat vizsgáltak a kutatók (l. erről a kérdésről Steinbach, 2018 és Smyth et al., 2016 áttekintéseket). Továbbá néhány kutatás kifejezetten a nagyobb konfliktusban levő párokra és gyermekeikre koncentrál, míg mások a jól együttműködő szülőket vizsgálják. Az interjú kutatások pedig gyakran azt tekintik kutatásuk egyik fontos limitációjának, hogy főként a jobb anyagi helyzetben és társadalmi státuszban levő párokat érték el. A kis mintán végzett interjú kutatások nyilván arra sem alkalmasak, hogy a váltott gondoskodás elterjedtségéről, az érintettek jellemzőiről reprezentatív képet adjanak.

A kutatási eredmények összehasonlításakor fontos odafigyelni az idő dimenziójára is, hiszen egyes országokban a váltott gondoskodásban élő gyermekek aránya dinamikusan növekszik, és így összetételük szintén komolyabb átalakuláson megy keresztül. Néhány országban az 1990-es évek végére és a 2000-es évek elejére, illetve a napjainkra vonatkozó kutatások jelentős különbségekre mutatnak rá. Ilyen például az, hogy amikor egy országban dinamikusan terjedni kezd a váltott elhelyezés, akkor a szülők iskolai végzettsége vagy jövedelme szerinti szelekciós hatások lényegesen csökkennek (Sodermans et al., 2013; Melli and Brown, 2008; Cook and Brown, 2006). A váltott gondoskodás továbbra már nemcsak a magasan kvalifikált, jobb módban élő szülőkre lesz jellemző, hanem az alacsonyabb végzettségűekre és a nehezebb anyagi körülmények között élőkre is. Más társadalmi jellemzők szerepe szintén elhalványul abban, hogy a szülők milyen módon élnek gyermekeikkel válás után. Sodermans és társai azt is kimutatták, hogy a váltott gyermekelhelyezés terjedésével ezekben a családokban is egyre nagyobb csoportot képeznek azok a szülők, akik között intenzív konfliktus van (Sodermans et al., 2013).

Ezekben a folyamatokban a jogi szabályozások és gyakorlatok változásának komoly hatása van, hiszen megfigyelhető, hogy azokban az országokban, ahol bevezették, hogy válás után a gyermek elhelyezés tekintetében a váltott gondoskodást támogatják leginkább, mindenütt jelentősen megnövekedett és diverzifikálódott a váltott elhelyezésben élő gyermekek aránya. Még akkor is megállapítható ez, hogy ha tudjuk, hogy sok esetben a gyermekek elhelyezéséről nem a bíróságok döntenek, illetve hogy a mindennapi gyakorlat eltérhet attól, amit a bíróság döntött a gyermekelhelyezés kapcsán.

Szakirodalmi összefoglalónkban elsőként azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy hogyan definiálhatjuk a váltott gondoskodást, milyen a jogban és a kutatásokban használt definíciók jelennek meg. Ezután a váltott gondoskodás elterjedtségével kapcsolatos ismereteket gyűjtöttük össze több európai és Európán kívüli országból. Majd azokat a magyarázat kísérleteket mutatjuk be, amelyek a váltott gyermekelhelyezés elterjedésének megértésére születtek. Külön részt szenteltünk a jogi környezet taglalásának, hiszen – ahogyan már utaltunk is rá – kutatások jelzik, hogy a jogszabályi változások erőteljesen tudják befolyásolni a váltott gondoskodásban nevelő családok társadalmon belüli arányát. Ezután pedig azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy miért fontos az egyes családi együttélési mintákat a szülők és a gyermekek perspektívájából is megvizsgálni. Ezt követően a váltott gondoskodásban élő gyermekek és szüleik jóllétére, szociológiai és demográfiai jellemzőikre vonatkozó ismereteket mutatjuk be. A szakirodalom többsége a válás utáni családszerkezeti mintáknak három kategóriáját különíti el: elsőként a váltott gondoskodást, másodikként azt, amikor a gyermek alapvetően

az anyánál él és az apa különélő szülőként vesz részt a gyermek gondozásában és nevelésében, illetve harmadikként azt, ahol a gyermek alapvetően az apánál kerül elhelyezésre³. Ez utóbbi csoport több országban nagyon kevés családot érint, így rendkívül nehéz őket vizsgálni. Ezért a váltott gondoskodásban nevelők jóllétét és életkörülményeit általában azokkal a családokkal hasonlítják össze, ahol a gyermekek alapvetően az anyánál élnek válás után, illetve azokkal a családokkal, ahol a biológiai szülők együtt nevelik a gyermekeket.

A szakirodalmi feldolgozásban egyaránt használtunk korábbi szakirodalmi összefoglalókat (Steinbach, 2018; Braver and Lamb, 2018; Braver and Votruba, 2018; Nielsen, 2011, 2017; Smyth et al., 2016; Bauserman, 2002), önálló tanulmányokat, könyveket és könyvrészleteket. Alapvetően az angol nyelvű szakirodalom feldolgozására koncentráltunk. Mivel a témában magyar irodalom alig-alig található, ezek nyilvánvalóan lényegesen kisebb súllyal szerepelnek az írásunkban. Ez utóbbiak köréből kiemelhetjük Pilinszki és Gyetvai összefoglalóját (Pilinszki és Gyetvai, 2021), amelyben a válás utáni közös szülőség, a szülők közötti együttműködéssel kapcsolatos szakirodalmat tekintik át. Noha ennek az összefoglalónak nem a váltott gondoskodás a fókusz, a téma tágabb kontextusba helyezése szempontjából fontos hivatkozást jelentenek.

Az angol nyelvű folyóiratok közül szociológiai vonatkozásokban a *Journal of Divorce & Remarriage* és a *Journal of Marriage and Family* folyóiratokban találtuk a legtöbb, témával kapcsolatos tanulmányt. Emellett kiemelhetjük még a *Journal of Family Issues*, a *Family Relations* és a *Children & Society* írásait. Jogi vonatkozásban a *Family Court Review* foglalkozik a legnagyobb terjedelemben a témával. Pszichológiai, fizikai és a mentális egészség vonatkozásban viszont nem találtunk olyan folyóiratot, ami visszatérően és intenzíven foglalkozott volna a kérdéssel. Ide vonatkozó tanulmányok olvashatók a *Journal of Family Psychology*, a *Public Health* és a *European Journal of Public Health* hasábjain. Mindezek mellett természetesen számos egyéb forrást áttekintettünk, kiindulva a legidézettebb írásokból és azok hivatkozásaiból.

³ A válás utáni család típusok összehasonlításánál nagyon fontos lenne, hogy azokban az esetekben, ahol a gyermek(ek) az egyik szülőnél él(nek), elkülönítsük az a két formát, amelyek egyikében a különélő szülő – bármilyen mértékben is, de – részt vesz a gyermek gondozásában és azt amelyikben nem vesz részt, akár azért, mert a gyermek születésétől hiányzik a gyermek életéből, akár azért, mert a válás után szakadt meg a kapcsolat, akár pedig azért, mert a szülő meghalt. Feltételezhetően az egyszülős családok ezen csoportjai között is számos vonatkozásban találnánk különbséget. Ezeknek a distinkcióknak a hiányában nem feltétlenül releváns összevetni két gyermek vagy két szülő helyzetét, amikor az egyik esetben úgy él egyszülős családban valaki, hogy a másik szülő teljesen hiányzik az életükből, a másik esetben pedig a szülők váltott gondoskodásban nevelnek. Tulajdonképpen az egyszülős családban és a váltott gondoskodásban élő gyermekek és szülők összehasonlítását csak azokra az egyszülős családokra kellene korlátozni, ahol a gyermek életében a különélő szülő is jelen van valamilyen mértékben. Ilyen típusú kutatásokat azonban nem láttunk vagy legalábbis a kutatások leírásából nem derült ki, hogy ilyenfajta szelekciót alkalmaztak volna az egyszülős családok körében.

A VÁLTOTT GONDOSKODÁS FOGALMA

A váltott gondoskodás definiálásakor mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy a váltott gondoskodás természetesen nem arra vonatkozik, hogy a szülők milyen arányban döntenek a gyermeket érintő fontosabb kérdésekben (közös szülői felügyelet), hanem arra, hogy a gyermekek idejük mekkora részét töltik az egyik, illetve a másik szülőnél váltott vagy osztott elhelyezés, (*joint legal custody / joint physical custody*). Ebben a szakirodalmi összefoglalóban az utóbbival foglalkozunk. A váltott gyermekelhelyezés fogalma nem reflektál az együtt töltött idő minőségére, csak annak mennyiségére. Ilyen értelemben a válás utáni szülőségnek csak egy dimenziójával foglalkozik. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a szülők és a gyerekek közötti kapcsolat természete és minősége fontosabb vagy legalább olyan fontos lehet, mint az együtt töltött idő hossza. Kutatások is igazolják ezt, amelyek arra jutottak, hogy a szülővel töltött idő hosszának ugyan fontos szerepe van a gyermekek jóllétében, érzelmi kiegyensúlyozottságában és teljesítményében is, de azokkal nincs lineáris összefüggésben (Fabricius et al., 2010).

Váltott gondoskodásnak a szakirodalom általában azokat az együttélési formákat nevezi, amelyben válás után a gyermek(ek) idejüknek legalább 25/30–50%-át töltik mindkét szülőnél (a különböző definíciókról l. Steinbach, 2018; Smyth, 2017; Carlsund et al., 2012; Fehlberg et al., 2011). Ettől vannak eltérő definíciók és a bírói gyakorlatban is vannak különbségek. A kanadai törvények például váltott elhelyezésnek azt nevezik, amikor a gyerekek mindkét szülőnél az idejük legalább 40%-át töltik (Bala et al., 2017).⁴ A belga bíróságok viszont a váltott elhelyezés fogalma alatt szigorúan csak azokat az eseteket értik, amikor a gyermek az idő felét az egyik, az idő másik felét a másik szülőnél tölti (*Vanassche et al., 2013*). Ahogyan korábban említettük, ez nyilván semmit nem mond az együtt töltött idő minőségéről, de az azért nyilvánvaló, hogy ez egy alapjaiban más családi berendezkedést jelent ahhoz képest, amikor a gyerekek idejük nagy részét az egyik szülőnél töltik és a másikkal csak hétvége (jellemzően minden második hétvégén), és nyaranta egy-két hétre találkoznak hosszabban.

A váltott gondoskodás vizsgálatánál néhány kutatás az öndefiníciót alkalmazza, amely során a szülők maguk döntenek el, hogy családjukat váltott elhelyezésben nevelő családként definiálják-e vagy sem. Ennek a megközelítésnek a

⁴ A bírósági szabályozás és gyakorlat sokfélesége azt is befolyásolja, hogy az egyes országokban a váltott gondoskodásról keletkező adatok más tartalmúak lehetnek, ami megnehezíti az összehasonlítást.

hátránya lehet annak szubjektivitása, hiszen lehet, hogy a szülők egy része már egy 10/90 vagy 20/80%-os időmegosztást is váltott elhelyezésként definiál, míg mások nem. Illetve azt is tapasztalták a kutatások, hogy a szülők egy része még akkor sem tekintette magukat váltott gondoskodásban élőknek, ha a gyerek az egyik szülőnél az ideje 60, a másiknál pedig 40%-át töltötte (Bakker and Mulder, 2012). A témára vonatkozó kutatások utalnak arra is, hogy az anyák és az apák 'torzításaiban' jellegzetes mintázatok figyelhetők meg. Az apák gyakrabban jelölnek meg váltott gyermekelhelyezést, mint az anyák, ami alapján feltételezhetjük, hogy az apák sok esetben ugyanazt a helyzetet, amit az anyák egyszülős elhelyezésnek tekintenek, váltott gondoskodásként definiálják (Kitterød and Lyngstad, 2014; Seltzer and Brandreth, 1994). Ebben persze csak akkor lehetnénk biztosak, ha ezt a kérdést olyan mintán vizsgálnák a kutatások, amiben a szülői párok mindkét fele, tehát az apa és az anya is nyilatkozna. Ilyen kutatásokra viszont ritkán kerül sor.

A váltott gondoskodásban nevelő szülők az anyánál és az apánál töltött ciklusokat többféleképpen szabályozhatják. Jellemző, hogy a gyerekek egy hetet az egyik, egy hetet a másik szülőnél töltenek, de rövidebb és hosszabb ciklusok egyaránt lehetnek ennél. Illetve számos esetben eléggé flexibilis a szabályozás, és mindig az aktuális helyzet dönti el, hogy a gyermek mennyi időt tölt az egyik, illetve a másik szülőnél. Érdekes kutatási eredmény, miszerint a váltott gondoskodás ciklusainak szabályozása az egyéni varianciák mellett kulturális/nemzeti sajátosságokat is mutat. Egy kvalitatív kutatás eredménye szerint a brit apák a rövidebb, a franciák a hosszabb ciklusokat preferálják (Masardo, 2009).

A VÁLTOTT GONDOSKODÁS ELŐFORDULÁSA

A váltott gondoskodás előfordulását egyrészt jogi forrásokból, másrészt empirikus kutatások – lakossági adatfelvételek és regiszterek – alapján látjuk. A jogi források ugyanakkor nem nyújtanak megfelelő tájékoztatást a váltott gondoskodás előfordulásáról, hiszen nem minden váláskor/szétköltözéskor születik bírósági döntés a gyermekek elhelyezéséről, másrészt az is lehetséges, hogy a bírósági döntés arról szól, hogy a gyermek(ek) egyik szülőnél kerül(nek) elhelyezésre, de a gyerekek mégis felváltva élnek az egyik és a másik szülőnél (Juby et al., 2005; Maccoby and Mnookin, 1992). Persze mindez fordítva is lehetséges, azaz a váltott elhelyezés bírói határozata ellenére a gyermek idejének döntő többségét az egyik szülőnél tölti. Arra szintén látunk példákat, hogy ha több gyermek van a családban, akkor a szülők az egyik gyermeknél az egyik, míg a másiknál a másik

szülő lakhelyét jelölik meg a gyermek lakhelyeként a bírósági procedúrában, de valójában a gyerekek váltott gondoskodásban vannak. Ez összefüggésben van azzal, hogy az adózási szabályok és a gyermektámogatásokhoz való hozzáférés néhány országban így sokkal kedvezőbb. Ez viszont megnehezíti a tisztánlátást abban, hogy végül is mennyien élnek váltott elhelyezésben.

A jogi források arról sem tájékoztatnak, hogy idővel hogyan alakul egy helyzet, hiszen az is lehetséges, hogy a gyermek vagy a szülők körülményeinek megváltozásával a gyermekek szülők közötti „mozgása”, annak ciklikussága megváltozik. A jogi gyakorlatban lényegében egyik országban sem lehet találkozni azzal, hogy a gyermekelhelyezéssel kapcsolatos bírósági döntéseknek egyfajta követése lenne. Azaz a bíróságok nem vizsgálják, hogy a gyermekek fizikai elhelyezése végül is hogyan változik az évek során. Ez alól tudomásunk szerint csak Franciaország a kivétel, ahol a véglegest rendszerszerűen egy ideiglenes elhelyezés előzi meg. A legtöbb országban viszont a bíróság alapvetően akkor találkozik újra a család ügyével, ha valamilyen konfliktus merül fel a szülők, vagy a szülők és a gyermek között, amit a család maga már nem tud megoldani. Ráadásul az ilyen ügyek nem feltétlenül a bíróságra kerülnek vissza, hiszen ezekben a gyámügyi hatóságok is dönthetnek. Mindezek miatt a váltott elhelyezés elterjedtségéről a bírósági adatok nem tájékoztatnak megfelelően, bár kétségkívül fontos információkat hordoznak.

A váltott elhelyezésben élő gyermekek arányára vonatkozó ismeretek más forrásait a lakossági adatfelvételek és a regiszterek adják. Ugyanakkor ezeknek szintén komoly korlátai vannak. Egyrészt azokban az országokban ahol a váltott elhelyezés ritka, nagyon nagy minta kellene ahhoz, hogy ezeket a családokat megfelelő módon reprezentálva elérjék. Másrészt a váltott gyermekelhelyezést alkalmazó családok azonosítása is nehézségekbe ütközik. Ahogyan említettük, több kutatás az öndefiníciót alkalmazza, ennek azonban megvannak a már fentebb említett torzításai.

A témára vonatkozó kutatások alapján Európában a váltott gondoskodásban élő gyermekek aránya Belgiumban és Svédországban a legmagasabb, 40% körüli (Vanassche et al., 2017; Bergström et al., 2015). Szintén magas értéket (25–30%) mértek még Norvégiában (Kitterød and Wiik, 2017; Ottosen et al., 2014; Kitterød and Lyngstad, 2014), és 20% körüli értékeket Dániában (Spruijt and Duindam, 2009) és Hollandiában (Poortman and van Gaalen, 2017). Egy 2009-es angliai vizsgálat szerint pedig a válások/szétköltözések után az érintett gyerekek 9–12%-a élt váltott gondoskodásban (Peacey and Hunt, 2009). Ez utóbbi vizsgálatban azokat tekintették váltott elhelyezésben élőknek, akik egy héten legalább három napot az egyik szülőnél töltenek, a hét több napját pedig a másikinál.

A közép- és kelet-európai régióról nagyon kevés adattal rendelkezünk. Az egyik ilyen Csehországra vonatkozik, de az is csak a bírósági döntésekről és csak a felbomló házasságokról ad információt, az élettársi kapcsolatokról nem. A cseh statisztikai hivatal közlése szerint 2016-ban a felbomló házasságok 77%-ában a kiskorú gyermekek az anyánál kerültek elhelyezésre, 7%-ában az apánál, 16%-ában pedig a bíróság a gyermekek váltott elhelyezése mellett döntött (Czech Statistical Office, 2017).

A váltott gondoskodás előfordulásában nemcsak az országok között van jelentős különbség, hanem bizonyos országok egyes régiói is mutatnak eltéréseket. Az Egyesült Államokbeli Wisconsin államban kifejezetten magas azoknak az aránya, akiknél a gyermekek az apánál és az anyánál hasonlóan sok időt töltenek. Arányuk 1989 és 2010 között 12-ről 50%-ra növekedett (Meyer et al., 2017). Szintén nagyon magas (40% körüli) az arányuk a kanadai Quebecben, miközben például Ontario tartományban csak 5% körül mozgott (Bala et al., 2017).

Ezeknek az adatoknak az értelmezésekor azt mindenképpen látni kell, hogy egy gyorsan változó jelenségről van szó, ami megnehezíti az országok közötti összehasonlítást, hiszen az adatok különböző időpontokból származnak. Ráadásul egy-egy jogszabályi változás óriási lökést adhat a váltott gyermekelhelyezés elterjedésének, így akár néhány éven belül nagyon különböző adatokat mérhetünk egy országban. A változások dinamikáját jól szemlélteti például a Norvégiára vonatkozó adat, amely szerint 2002-ben a 18 év alatti gyermekeknek 8, 2004-ben 10, 2012-ben pedig már 25%-a élt osztott elhelyezésben (Kitterød and Lyngstad, 2014). Ugyanakkor a kutatások azt is jelzik, hogy néhány országban, pl. Hollandiában vagy Ausztráliában, illetve az USA egyes államaiban, például Wisconsinban, úgy tűnik a váltott gyermekelhelyezés elterjedtsége elérte a platót (Steinbach, 2018).

Magyarországon csak a válásokra vonatkozóan (azaz az élettársi kapcsolatokra nem) rendelkezünk adatokkal arról, hogy a gyermekeket a szülők szétköltözése után hol helyezték el. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a 2000-es években, de még a 2010-es évek első felében is a szülők 3-6%-ánál került(ek) a gyermekek váltott elhelyezésbe. 2015-től a számok erőteljesen kezdtek emelkedni: 2015-ben már az érintett válások 11%-ában, 2020-ban pedig 19%-ában kerültek váltott elhelyezésbe a gyermekek. Évenkénti bontásban azt látjuk, hogy 2014 és 2015 között éles törésvonal figyelhető meg, hiszen 2014-ben még csak 6% volt az arány, 2015-ben pedig ennek majdnem a duplája. Ez arra utal, hogy a jogszabályi változásoknak komoly és közvetlen következményei voltak a gyermekelhelyezési gyakorlatra. Ugyanakkor a bírósági eseteket jól ismerő ügyvédek és civil szervezetek képviselői szerint ezek az adatok lényegesen magasabbak, mint amit a

tapasztalatok mutatnak. A válási statisztikai adatok keletkezésének alapos felülvizsgálata adhatna csak választ arra, hogy mennyire megbízhatóak a rendelkezésre álló adatok. Feltehetően a közös szülői felügyeleti jog és a váltott gondoskodás fogalma keveredik az adatszolgáltatás során.

A VÁLTOTT GONDOSKODÁS ELTERJEDÉSÉNEK MAGYARÁZATA

A váltott gyermekelhelyezés elterjedésének egyik magyarázata az apai szerepek változása lehet, amelynek során az apák egy része egyre intenzívebben involválódik a gyermekgondozásba, egyre szorosabb érzelmi kapcsolatot épít ki a gyermekekkel (l. pl. Stevens, 2015; Dermott and Miller, 2015; Rehel, 2014; Doucet and Lee, 2014; Westphal et al., 2014; Chesley, 2011; Dermott, 2008; Knijn and Selter, 2002). Ehhez kapcsolódik az is, hogy egyre több ismeret halmozódik fel azzal kapcsolatban, hogy milyen fontos az apák szerepe a gyermekek fejlődésében. Ez pedig arra ösztökéli a szülőket, hogy a korábban az anyáknak dedikált feladatokat is mind jobban megosszák (Smyth et al., 2016). Mindezek következtében azok az apák, akik ezt felismerve aktívan részt vesznek a gyermekgondozási, nevelési feladatokban, a válás után is megpróbálják fenntartani ezt a szoros kapcsolatot, amelynek egyik formája lehet a váltott gyermekelhelyezés (Autonen-Vaaranemi, 2010; Natatier and Hewitt, 2010; Swiss and Le Bourdais, 2009).

Mások viszont azt hangsúlyozzák, hogy nemcsak arról van szó, hogy sok esetben az apák és a gyermekek közötti kapcsolat szorosabb, mint a korábbi időkben, hanem arról is, hogy egyre több szülő – apák és anyák egyaránt – ismeri fel a váltott gyermekelhelyezés előnyeit a saját élete vonatkozásában (Bakker and Karsten, 2013; Nielsen, 2011). A váltott gyermekelhelyezésben élő szülők – elsősorban a nők, akiknél korábban döntően elhelyezésre kerültek a gyerekek – jobban össze tudják egyeztetni a munkájukkal és a családdal kapcsolatos teendőket, így több szabadidejük marad. Mivel az apák egy része már az együttélés alatt is aktívabban vesz részt a gyermekek gondozásában és nevelésében, a nők nagyobb bizalommal vannak az apák felé tekintetben, hogy ők is képesek a gyermekeknevelési feladatokat ellátni (Bakker and Karsten, 2013). Ennek pedig döntő jelentősége van abban, hogy válás esetén a szülők milyen gyermekelhelyezési formát választanak.

A váltott gyermekelhelyezés előfordulását jelentősen befolyásolhatja egy-egy ország társadalompolitikája és ehhez kapcsolódóan a jogrendszere is. Nem véletlen, hogy az osztott gyermekelhelyezés azokban az országokban – elsősor-

ban Skandináviában – a leelterjedtebb, ahol az állam sokféle eszközzel támogatja a családon belül a gyermekgondozási feladatok nemek szerint egyenlőbb megoszlását (l. ezekről a kérdésekről pl. Kitterød and Lyngstad, 2014). Azokban a családokban, ahol a feladatok egyenlőbben oszlottak meg a szülők együttélése alatt, ott a szülők válás után is nagyobb valószínűséggel preferálják a gyermek(ek) osztott elhelyezését, hiszen mindkét szülőnek megvannak azok a rutinjai, amelyek képessé teszik őket a gyermekek gondozására, és mindkét szülő bízhat benne, hogy a másik a szülői feladatait jól el tudja látni.

Hogy melyik országban milyen szerepe van ezeknek a tényezőknek, azt sajnos nem tudjuk. További kutatásokat igényel, hogy mennyiben beszélhetünk különböző folyamatok párhuzamos együtt mozgásáról és mennyiben oksági összefüggésekről.

JOGI KÉRDÉSEK⁵

A váltott gyermekelhelyezés bírósági gyakorlatban való alkalmazásának előzménye, hogy számos európai országban, továbbá az USA-ban, Kanadában és Ausztráliában is elfogadottá vált, hogy a szülői felügyeleti jogok gyakorlása mindkét szülő joga és kötelessége, még azután is, hogy a szülők elválnak egymástól. A szülői felügyeleti jog vonatkozik a gyermekek gondozásának, nevelésének kérdéseire, valamint a törvényes képviselő területére. Ez tehát sokkal tágabb területet fog át, mint a gyermek fizikai elhelyezésének kérdése.

A közös szülői felügyelet alapesetként való kezelésének elterjedése az egyes országokban különböző módon és ütemben zajlott. Németországban például egy 1980-as törvény még tiltotta, hogy a szülőknek közös szülői felügyeleti joga legyen, bár ezt néhány év után alkotmányellenesnek minősítették. Az viszont továbbra is fennmaradt, hogy ha a szülők nem házasságban, hanem élettársi kapcsolatban éltek, akkor az apa csak az anya beleegyezésével kaphatott szülői felügyeleti jogot szétköltözés után. Mára ez jelentősen átalakult, és a szülői jogokat az anyák és az apák alapvetően közösen gyakorolják, akár házasságban, akár élettársi kapcsolatban élnek. Ezek a jogok többnyire akkor is közősek maradnak, ha a szülők már nem élnek együtt. Az meglehetősen ritka, hogy a szülő felügyeleti jogát a bíróság vonja meg.

⁵ Ennek a résznek a megírásakor olyan írásokra támaszkodtunk, amelyek az európai jog területéről hozzák a példákat a váltott gondoskodás jogi szabályozásáról és amelyek fontos hivatkozásokat is tartalmaznak az európai országok családjogi gyakorlatáról. Lásd ezekről: Visontai-Szabó, 2015; Szeibert, 2012.

Hollandiában sokáig a német példához hasonlóan működött az anyák és az apák szülői felügyeleti joga, vagyis a nem házasságban élő szülők esetében a szülői jogokat az anya gyakorolta. 2008-tól lépett életbe az a jogszabály, ami lehetővé tette az apák számára, hogy a szülői jogokat akár az anya tiltakozása esetén is megkaphassák. Belgiumban egy 1995-ös törvény vezette be a közös szülői felügyeletet.

Svédországban a férfiak és a nők, az apák és az anyák közötti egyenlőségre való törekvés hosszú múltra tekint vissza. Ezenkívül a gyermekjogoknak szintén régóta szerves részét képezi, hogy a gyermekeknek joga van ahhoz, hogy mindkét szülőjükkel szoros kapcsolatban lehessenek, még akkor is, ha szüleik már nem élnek együtt. Svédországban 1998 óta válás/szétköltözés után a bíróság akkor is megállapíthat közös felügyeleti jogot, ha az egyik szülő ellenzi, azonban a gyermek érdeke ezt kívánja.

A közös felügyeleti jog természetesen nem mindig jelenti azt, hogy mindkét szülő hasonló intenzitással vesz részt a gyermekeket érintő ügyekben, ugyanakkor ez egyfajta előszobája volt annak, hogy a váltott gondoskodás kérdése előkerült és egyre elterjedtebbé vált. Ahogyan korábban említettük, a váltott gyermekgondoskodás sokkal szűkebb területre vonatkozik, mint a szülői felügyeleti jog. Az előbbi ugyanis 'pusztán' annak a szabályozása, hogy hol lakik a gyermek.

Európán belül Svédországban az egyik legmagasabb a váltott gondoskodásban élő gyermekek aránya. A váltott elhelyezés elrendelésekor Svédországban a bíróságoknak figyelembe kell vennie azt, hogy a gyermek mit szeretne, hogy mi a gyermek érdeke, hogy mennyire voltak együttműködőek a szülők a párkapcsolat fennállása alatt, és hogy milyen távol laknak majd egymástól a válás után. Svédországban kezd elterjedni az a gyakorlat is, amelyben a gyermek marad a korábbi közös otthonban és a szülők költöznek vissza egymást váltva. Ez az ún. fészek-modell. A fészek-modell tulajdonképpen a váltott gyermekelhelyezés egyik típusa, hiszen erre is jellemző, hogy a szülők közel hasonló időt töltenek a gyermekekkel a válás után.

Franciaországban 2002-ben vezették be a váltott elhelyezés intézményét. Többségében azokban az esetekben kerül sor ennek az elrendelésére, amikor a szülők ezt kérik, de a bíróság is elrendelheti, ha úgy ítélik meg, hogy ez a gyermek érdeke. Franciaországban lehetőség van az ideiglenes váltott elhelyezésre is, aminek az lenne a célja, hogy a szülők és a gyermekek kipróbálhassák ezt a formát. Ez legfeljebb egy féléves időszak, ami után a gyermekelhelyezési döntést véglegesítik.

Belgiumban 2006-ban vezették be, hogy a szülők válása/szétköltözése esetén a preferált gyermekelhelyezés a váltott gondoskodás. Ez gyakorlatban azt jelenti, hogy ha a szülők előzetesen megállapodnak a gyermekek elhelyezéséről, akkor a bíróság azt általában elfogadja, kivéve, ha a gyermek érdekeitől a szülői döntés nagyon eltér. Ha a szülők között nincs egyetértés a gyermek elhelyezését illetően, akkor a bíróság elsőként a váltott elhelyezés lehetőségét mérlegeli, még akkor is, ha ennek az egyik szülő kifejezetten ellene van (Vanassche et al., 2013).

Ezzel kapcsolatban a szakirodalom kifejezetten a jogi szabályozás neuralgikus pontjaként kezeli, hogy azokban az országokban, ahol szülői megegyezés hiányában a váltott gyermekelhelyezést tekintik kiindulópontnak, a bíróságok a konfliktusos válásokban is gyakran alkalmazzák ezt egyfajta kompromisszumos megoldásként (Sodermans et al., 2013; Fehlberg et al., 2011; Cashmore et al., 2010; McIntosh et al., 2010b; Singer, 2008). Ez annak köszönhető, hogy a jogi szabályozás következtében a váltott gyermekelhelyezés egyfajta szülői joggá, kívánatos céllá válik (l. ezekről: Vanassche, 2013; Fehlberg et al., 2011). Ugyanakkor nagyon kérdéses, hogy ezekben az esetekben a váltott gyermekelhelyezés hogyan működik, és ahogyan már utaltunk rá, az erre vonatkozó kutatások azt mutatták, hogy konfliktusos válásokban kifejezetten negatívan hat a gyermekek jóllétére (Emery, 2016; McIntosh et al. 2010a, 2014; Pruett et al., 2014; Vanassche, 2013).

Magyarországon a válás utáni szülőséget érintő legutóbbi fontos törvényi változások 2014-ben⁶ és 2022-ben⁷ voltak. 2014 előtt a válás után a szülői felügyeleti jogokat az a szülő gyakorolta, akinek a háztartásában a gyermek válás után élt, a másik szülő felügyeleti joga – ha csak a szülők nem kérték a közös felügyeleti jogot – szünetelt. A szülői felügyeleti joggal kapcsolatosan ugyanakkor néhány fontosabb kérdés kivételt képezett (pl. iskolaválasztás, a gyermek tartózkodási helyének változása, a gyermek neve vagy állampolgársága), amelyekben a szülők közösen döntöttek. Hozzá kell tenni, hogy a családjoggal foglalkozó ügyvédek gyakorlati tapasztalata szerint az iskolák nem mindig kérték mindkét szülő beleegyezését, ezért rengeteg vita származott abból, hogy mely kérdések minősülnek iskolaválasztással kapcsolatosnak. A gyermek tartózkodási helyének megváltoztatását pedig leginkább olyan esetekben kellett mindkét szülőnek támogatnia, ha például a gyermek a nagyszü-

⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

⁷ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosítása, 76 és 77§.

lőkhöz költözött. Ha el akart költözni az a szülő, akinél a gyermek élt, akkor ezt a másik szülő beleegyezése nélkül is megtehetette. Csak akkor kellett a különélő szülő beleegyezése, ha a gyermekkel együtt élő szülő tartósan külföldre szeretett volna költözni. A különélő szülőnek viszont az esetben is szüksége volt az együttélő szülő beleegyezésére, ha a gyermekkel nyaralni utazott külföldre. Összességében ebben az időszakban a különélő szülők jogai válás után erőteljesen csorbultak. A 2014-es új Polgári Törvénykönyv Családjogi könyve szerint a különélő szülő felügyeleti joga akkor sem szünetel, ha az egyik szülő a teljes felügyeleti jogot gyakorolja. A szülők dönthetnek a közös szülői felügyeleti jogról is, amely során nem csupán az alapkérdésekben, hanem mindenben közös döntést hoztak. Arról is dönthettek, hogy a gyermekeket váltott gondoskodásban helyezik el.

A 2022-től életbe lépő törvény szerint a bíróságnak lehetősége van arra, hogy ha a szülők között nincs közös megegyezés, és a bíróság mindkét szülőt alkalmasnak tartja a gyermek gondozására, nevelésére, akkor még az egyik szülő ellenvéleménye mellett is dönthet a közös szülői felügyeletről és a váltott gondoskodásról. Ezáltal a szülőknek lehetőséget ad arra, hogy egyikőjük se szoruljon ki a gyermek életéből.

A korábbi nemzetközi példák alapján láthattuk, hogy ez utóbbi törvénymódosítás, de már a Ptk. 2014-es módosítása is összhangban volt több európai ország jogi szabályozásában bekövetkezett változásokkal. A törvénymódosítás ugyanakkor több civil szervezet ellenállását kiváltotta. Legfőbb érvük, hogy ha a váltott gyermekelhelyezést az egyik szülő tiltakozása ellenére is elrendelheti a bíróság, akkor az veszélybe sorolhatja a családon belüli erőszak áldozatait. Az egyik szülő erőszakos, agresszív, bántalmazó viselkedése esetén ugyanis nincs garantálva a gyermek szülőtől való távoltartása.

A váltott elhelyezés egyébként számos mindennapi gyakorlati problémát is felvet, amire az egyes jogrendszereknek megfelelő módon fel kell készülnie. Ilyen például az, hogy lehet-e két állandó lakcíme a gyermeknek, hogy a különböző társadalmi juttatásokat a szülők hogyan vehetik igénybe, egyáltalán igényelhetik-e annak megosztását, és hogyan vehetik igénybe a családi szintű adóvisszatérítéseket. Kérdéses az is, hogy ha a gyermekek egyenlő időt töltenek el egy-egy szülőnél, akkor van-e tartásdíj, és ha igen, akkor milyen szempontok szerint állapítják meg annak összegét. Továbbá hogyan veszik figyelembe, ha a szülők jövedelmi helyzete között jelentősebb különbség van.

A jogi szabályozás kapcsán felmerül a kérdés, hogy a gyermekelhelyezéssel kapcsolatos jogszabályok és a bírósági gyakorlat hogyan befolyásolja a gyermekelhelyezés tényleges trendjeit. Erre a kérdésre nehéz válaszolni, hiszen

ahogyan már fentebb is említettük, a bírói döntés mindig csak a válás időpontjára vonatkozik, és nem tudjuk, hogy a későbbiekben melyik szülőnél mennyi időt tölt a gyermek. Szintén írtunk már arról, hogy az élettársi kapcsolatok felbomlásakor nem feltétlenül tudjuk, hogy kinél kerülnek elhelyezésre a gyerekek, hiszen ez esetben a párok jellemzően nem fordulnak bírósághoz. Ugyanakkor több országban megfigyelhető, hogy amint a jogi szabályozás a váltott gyermekelhelyezést preferálta, azzal együtt emelkedni kezdett a váltott gondoskodásban élő gyermekek aránya. Kérdés, hogy mennyire köszönhető ez a jogszabályi változásnak, és mennyire annak, hogy a jogszabályok ténylegesen a váltott gyermekelhelyezés terjedő gyakorlatára reflektáltak. Ezt az ok-okozati összefüggést nehéz feltárni, de magyar vonatkozásban érdekes adalékot jelent Grád és társainak a 2000-es évek második felében folytatott kutatása. Ők azt hangsúlyozzák, hogy mivel a bírósági válóperek döntő többségében a szülők közös megegyezéssel válnak el, a gyermekelhelyezés gyakorlatát sokkal inkább a szülői szerepek – elsősorban az apai szerepek – átalakulása okozza és okozhatja majd, mint maga a jogi szabályozás (Grád et al., 2007, 2008). A kutatásban a Pesti Központi Kerületi Bíróság 1996 és 2003 közötti aktáiból dolgoztak fel több mint 500 ügyet, amelyben közel 800 kiskorú gyermek volt érintett. Tapasztalataink szerint ebben az időszakban a bontóperek 85–90%-ában közös megegyezéssel váltak a felek, azaz a válópereknek csak 10–15%-ában döntött a bíróság arról, hogy hol került elhelyezésre a gyermek. A közös megegyezéssel járó perek 90%-ában a gyermek (gyermekek) az anyánál kerültek elhelyezésre. Azokban az esetekben, amikor a bírók döntöttek, a perek 40–50%-ában a gyermekek az apánál kerültek elhelyezésre. Fő következtetésünk az, hogy ha az apa küzd azért, hogy a gyermek hozzá kerüljön, akkor egyáltalán nem reménytelen a helyzete a magyar bírósági gyakorlatot figyelembe véve.

A magyar példa mellett más országok adatai szintén azt mutatják, hogy valójában nagyon alacsony azoknak az eseteknek az aránya, ahol a szülők nem tudnak megállapodni, így a gyermek elhelyezéséről ténylegesen a bíró dönt. A svéd közlések szerint például az eseteknek csak 9%-ára igaz ez (Swedish Government Official Report, 2017 hivatkozva: Fransson et al., 2018). Bainham pedig azt írja, hogy az angol és a walesi különváltó pároknak mindössze 10%-a rendezi a felügyeleti vitáit a bíróságon (Bainham, 2005). Ezek persze minden országban feltehetően többnyire olyan esetek, ahol a szülők között komoly konfliktus van, esetlegesen a családon belüli bántalmazás, erőszak is fennállhat, így elbírálásuk különleges figyelmet igényel.

A jogi szabályozás és a tényleges gyermekelhelyezés közötti összefüggés vizsgálatakor még egy szempontra fel kell hívni a figyelmet. Ez pedig az, hogy

a bírói gyakorlat nem csak közvetlenül tudja befolyásolni, hogy hogyan alakul a váltott gondoskodásban élők aránya, hanem azáltal is, hogy a bírói gyakorlattal kapcsolatos hiedelmek befolyásolhatják a gyermekelhelyezés tényét. Hiszen az is lehetséges, hogy az apák azért egyeznek bele olyan nagy arányban abba, hogy a gyermek az anyánál kerüljön elhelyezésre, mert úgy gondolják, hogy úgy sincs semmi esélyük arra, hogy a bíróság több együtt töltött időt állapítson meg számukra. A bírósági döntésekről kialakult – nem feltétlenül reális – kép tehát visszahathat a szülők döntésére.

A VÁLTOTT GONDOSKODÁS SZEREPLŐI: A SZÜLŐK ÉS A GYERMEK TRIÁDJA

A váltott gondoskodás értékelésekor felmerül a kérdés, hogy milyen szempontok szerint értékelhetjük ezt az együttélési formát. Mi alapján mondhatjuk, hogy jól vagy rosszul működik ez a családi berendezkedés? Ez egyrészt azt jelenti, hogy a családok jó működésének többféle kimeneti ismérve lehet: a jóllét (ezen belül is számos dimenzió), a gyermek iskolai előmenetele, érzelmi stabilitása, a szülők elégedettsége stb. Lehetséges az, hogy az osztott elhelyezés az egyiket támogatja, míg a másokra inkább negatívan hat. Értékelésünk tehát attól is függ, hogy a családok működését milyen dimenziók mentén szemléljük. Másrészt a szülők és a gyermekek perspektívája nem ugyanaz: amit pozitívan ítél meg egy szülő, az nem feltétlenül jó a gyermeknek is, és a két szülő szintén másként ítélheti meg ugyanazt a helyzetet. Éppen ezért merül fel sok kutatásban az, hogy kinek a szemszögéből vizsgálják a családok működését, illetve hogy milyen hatása van annak, ha a váltott gyermekelhelyezésről csak a triád egy-egy szereplőjét kérdezzük meg. Nyilvánvalóan mindenki csak a saját szemszögéből tud megítélni egy családi helyzetet. Ez különösen olyan kérdéseknél merül fel élesen, amelyek például a szülők közötti interakciókra, különösen a konfliktusokra, a mindennapok megszervezésére, a triád tagjainak flexibilitására vonatkoznak.

Kutatók azt is megfigyelték, hogy az anyák és az apák általában másként ítélik meg a maguk és a másik szerepét a szülőségben, illetve abban a hármasságban, amiben működnek. Például az anyák a szülőséggel kapcsolatban több konfliktust észlelnek a volt párjukkal, mint az apák ugyanazon a kapcsolatrendszeren belül (Fishel and Samsa, 1993). Az apák úgy érzik, hogy ők sokkal jobban involválódnak a gyermeknevelésbe, mint ahogyan azt az anyák érzékelik (Seltzer and Brandreth, 1994).

A gyerekeknek más szempontjaik vannak, mint a szüleiknek. Nekik például nagy nehézséget jelenthet a baráti kapcsolatok kialakítása és annak fenntartása (l. erről pl. Fransson et al., 2018; Prazen et al., 2011; Cavanagh and Huston, 2008), ha két otthonban laknak, különösen, ha azok távol vannak egymástól. További nehézséget jelenthet a személyes dolgaik kérdése is, hiszen a gyerekeknek lehetnek olyan tárgyaik, amelyekhez nagyon ragaszkodnak, de ezeknek az egyik szülőltől a másikhoz való szállítása nehézséget jelent (Cashmore et al., 2010). Megterhelő lehet maga az állandó költözés is, amelyet kvalitatív kutatásokban nyilatkozó gyermekek egyértelműen jeleztek (Birnbaum and Saini, 2015). Gyermekekkel készült interjúk azt is feltárták, hogy a gyerekeknek nehézséget jelenthet, hogy két család szokásaihoz, kultúrájához, nevelési elveihez kell alkalmazkodni, illetve hogy a váltásokkor nehezen megy az érzelmi átállás a másik szülőre/családra (Nielsen, 2011; Haugen, 2010). Ez lényegesen befolyásolja a gyermekek jóllétét és a váltott elhelyezés értékelését is. Erre egyébként megoldást jelenthetnek azok a családi berendezkedések, amelyekben a gyermek(ek) lakóhelye állandó és a szülők váltják egymást a 'gyermek otthonában' (fészekmodell). Ez azonban még jelentősebb anyagi erőforrás mobilizálást igényel, és ennek a családi berendezkedésnek is megvannak a negatív oldalai (l. ezekről pl. Bogár Zsuzsa írása a válásterápia.hu blogon).

A családtagok perspektívájának vizsgálatakor mindenképpen figyelembe kell venni azt is, hogy sok esetben amikor a szülők vagy a gyermekek arról nyilatkoznak, hogy számukra miben előnyös és miben hátrányos a megosztott gyermekelhelyezés, nem feltétlenül csak a saját szempontjaikat veszik figyelembe. Gyermekekkel készült interjúk például arra mutattak rá, hogy miközben sok gyerek számára kényelmetlen az állandó költözködés, a kétlakiság, azt mégis elfogadják, pozitívként tekintenek rá, mert úgy érzik, hogy ez fair a szülőkkel szemben (Haugen, 2010). Ezzel függ össze az is, hogy ugyanabban a családban a szülők gyakran elégedettebbek a váltott gyermekelhelyezéssel, mint a gyerekek (Cashmore et al., 2010; McIntosh et al., 2010b; Neoh and Mellor, 2010).

A VÁLTOTT GONDOSKODÁSBAN ÉLŐK ÉLETKÖRÜLMÉNYEI ÉS JÓLLÉTÉ

Számos tanulmány foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a válás miként befolyásolja a gyermekek és a szülők életkörülményeit és jóllétét. A kutatások döntő többségében arra az eredményre jutnak, hogy a válás általában negatívan hat az

érintettek életkörülményeinek számos elemére és a jóllétére is (l. pl. Harkönen et al., 2017; Fransson et al., 2016; Botterman et al., 2015; Anderson, 2014; Bauserman, 2002; Amato, 2000, 2010; Breivik and Olweus, 2006; Amato and Sobolwesky, 2001). Ez alól nyilvánvaló kivételt jelentenek azok az esetek, ahol a szülők közötti vagy a szülő–gyermek kapcsolat kifejezetten rossz, vagy a szülő(k) életvitele veszélyezteti a család normális működését, hiszen ezekben az esetekben a válás sok szempontból egy pozitív kimenetet jelenthet. Ezekről eltekintve a válás negatív következményei részben azzal magyarázhatóak, hogy a gyermekkel maradó szülők anyagi helyzete romlik, gondozási terheik jelentősen megnövekednek, szabadidő hiányában a társas kapcsolataik beszűkülnek, gyakran érzik magukat magányosnak. Másrészt a gyerekek nem találkoznak annyit a háztartáson kívül élő szülővel, mint korábban, így a külön élő szülő és a gyermek közötti kapcsolat lényegesen meglazul. Ha a gyermek válás után alapvetően az egyik szülőnél marad, akkor fennáll az a veszély, hogy a gyermek gondoskodni akar a vele élő szülőről (parentifikáció), hiszen látja annak magányát. Ilyenkor a gyermek a vele élő szülő szükségleteire próbál koncentrálni, nem pedig a saját magáéra.

Mindezekre a problémákra jó megoldásnak tűnik a megosztott gyermek-elhelyezés, ezért számos kutatás azt a hipotézist állította fel, hogy ezekben az esetekben a gyerekek és a szülők életkörülményei és jólléte is magasabb, mint azokban, ahol a gyermek alapvetően az egyik szülőjével él. Ezt a hipotézist több kutatás támasztotta alá, amelyek kimutatták, hogy az intakt családokban⁸ és az osztott elhelyezésben élő gyermekekhez képest az egyszülős családokban nevelkedő gyermekek anyagi helyzete rosszabb (Fransson et al., 2018), sokkal több pszichoszomatikus problémával küzdenek, rosszabb a fizikai és a mentális egészségi állapotuk (Nilsen, 2017; Fransson et al., 2016, 2018; Bergström et al., 2014, 2015, 2018; Hagquist, 2016; Turunen, 2016; Westphal and Monden, 2015; Vanassche et al., 2013; Jablonska and Lindberg, 2007), alacsonyabb az önértékelésük (Turunen et al., 2017), kevesebb barátjuk van (Fransson et al., 2018) és magasabb körökben azoknak az aránya, akik rosszabbul teljesítenek az iskolában (Fransson et al., 2018). Az osztott elhelyezésben élő gyermekek tehát számos vonatkozásban sokkal jobban hasonlítottak az intakt családokban élő társaikhoz, mint azokhoz, akiket alapvetően egyedül nevelt az egyik szülőjük (Baude et al., 2016; Bergström et al., 2013, 2014, 2015; Nielsen, 2014, 2015, 2017; Spruijt and Duindam, 2009; Breivik and Olweus, 2006; Bauserman, 2002).

⁸ Intakt családnak azokat a családokat nevezzük, ahol az összes ott élő gyermek mindkét vér szerinti szülője a családban él.

Ráadásul a gyerekek többsége válás után is szeretne mindkét szülővel ugyanannyi időt tölteni (Sadowski and McIntosh, 2015a; Parkinson et al., 2005; Fabricius and Hall, 2000), és úgy érzi, hogy az osztott gondoskodásban mindkét szülőjével meleg, bizalmon alapuló és szoros kapcsolatot tud fenntartani (Lodge and Alexander, 2010). Svéd gyerekekkel készült interjúk során az osztott elhelyezésben élő gyerekek egy része arról számolt be, hogy mindkét szülőtől nagyobb figyelmet kaptak válás után, mint azelőtt (Berman, 2015). Erre apákkal készült interjúk is utalnak, ugyanis számos esetben éppen maga a válás indította el az apákat abban, hogy újragondolják apai szerepeiket, és elmozduljanak egy sokkal egyenlőbb szülői munkamegosztás irányába (Andreasson and Johansson, 2019).

A váltott gondoskodást alkalmazó családokban élő anyák jólléti szintje is magasabb lehet a gyermeküket egyedül nevelő társaikhoz képest. Ennek az az oka, hogy azokon a napokon, amikor a gyerekek az apánál vannak, az anyák jobban koncentrálhatnak a munkájukra és több olyan szabadidejük marad, amit magukra fordíthatnak (Van der Heijden et al., 2016; Bakker and Karsten, 2013). Ennek ugyanakkor ellentmondanak azok a kutatások, amelyek szerint a váltott gondoskodáshoz kapcsolódó szervezési feladatok terhei és az azzal járó stressz messze felülmúlja azokat az előnyöket, amelyek abból adódnak, hogy egy-egy szülőre kisebb gondozási teher nehezedik (Bauserman, 2012; Van der Heijden et al., 2016). További kutatások pedig nem találtak kapcsolatot a válás utáni gyermekelhelyezés és szülők jólléte között (Sodermans et al., 2015).

Az osztott gondoskodásban nevelő szülők több kutatás tanulsága szerint is elégedettebbek a szülő-gyermek viszonytal (Lodge and Alexander, 2010; Kaspiw et al., 2009; Melli and Brown, 2008) és általában ezzel a gyermekelhelyezési formával (Cashmore et al., 2010; Bergström et al., 2014). Az apák azonban nagyobb elégedettséget mutatnak, mint az anyák. Továbbá az anyák elégedettségének szintje sokkal jobban függ egyéb tényezőktől, mint pl. a szülők közötti konfliktus szintje (Markham and Coleman, 2012; Cashmore et al., 2010; Kaspiw et al., 2009). Az apák viszont még azokban az esetekben is elégedettek voltak, amikor a szülők között intenzív konfliktus volt (McIntosh et al., 2010b).

De vajon minden élethelyzetben jól működik-e a váltott gyermekelhelyezés? Néhányan úgy vélekednek vagy azt mérik, hogy az osztott gyermekelhelyezés minden esetben jobban szolgálja a gyermek érdekeit, mint az, amikor a gyermek egyszülős családban él (Nielsen, 2015; Warshak, 2014; Kruk, 2012), viszont mások azt hangsúlyozzák, hogy a váltott gyermekelhelyezés pozitív hatásai

csak a kooperatív szülők esetében érvényesülnek. Amennyiben a szülők között komolyabb konfliktusok vannak, az egyszülős család sok szempontból optimálisabb együttélési forma (Emery, 2016; Kalmijn, 2016; McIntosh et al., 2014; Pruett et al., 2014; Vanassche et al., 2013; Fehlberg et al., 2011; Spruijt and Duindam, 2009; Singer, 2008; Amato and Rezac, 1994). Konfliktusos helyzetben az osztott gondoskodás jólétre gyakorolt pozitív hatásai eltűnnek vagy még negatív következmények is mutatkozhatnak (Cashmore et al., 2010; McIntosh, 2009; Vanassche et al., 2013; Spruijt and Duindam, 2009). A konfliktusok persze sokféleképpen lehetnek mind típusukban, mint erősségükben. Több kutatás azt találta, hogy nem a konfliktusok gyakorisága, hanem a súlyos konfliktusok előfordulása alacsonyabb ezeknél a pároknál (Kitterød and Lyngstad, 2014; Sodermans et al., 2013; Fehlberg et al., 2011). Azonban vannak olyan konfliktusok, amelyek éppen azért csillapíthatóak, hogy a résztvevők között szoros kapcsolat van, ezt pedig jobban biztosítja az osztott elhelyezés, illetve az a tény, hogy az apák erőteljesebben involválódnak a szülői szerepbe, mint az egyszülős életforma, illetve az, amikor a szülőségben az anya a domináns (Sadowski and McIntosh, 2015b; Kitterød and Lyngstad, 2014; Fabricius and Luecken, 2007; King and Heard, 1999). Bauserman (2002) úgy véli, hogy a váltott gondoskodás során a konfliktusok már csak azért is csökkenni fognak, mert mindkét szülőnek ugyanazok a jogai és a kötelességei, így a legalapvetőbb kérdésekben (kinél mennyi időt töltsön a gyerek, gyermek-tartás ügye stb.) nincs mit vitatkozni. Harris-Short (2010) viszont úgy véli, hogy ha a szülők között az együttélés ideje alatt és a válás környékén intenzív konfliktus van, akkor az az osztott gondoskodásban is éppúgy fenn fog maradni, mert meg fogják találni azokat a pontokat, amelyeken vitatkozni lehet. Nielsen (2017) viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy nem a szülők közötti vitákat és az esetleges konfliktusokat kellene a középpontba állítania a vizsgálatoknak, hanem a szülő-gyermek viszonyt. Ez ugyanis az a tényező, amely alapvetően meghatározza a gyermekek jólétét.

A gyermekelhelyezési forma, a szülők közötti kooperációs szint és a szülő-gyermek kapcsolat hármasának a gyermekek jólétére gyakorolt hatását vizsgálta az a kutatás, amelyet több mint 7000 belga gyermek körében hajtottak végre (Vanassche et al., 2013). A vizsgálatba bevont gyermekeknek körülbelül negyede volt már érintett a szülei válásában. A minta nagysága és a kutatás alaposága miatt ezt részletesebben is bemutatjuk: A kutatás egyik fontos megállapítása az, hogy a gyermekek jólétét (ez esetben szinonimaként használjuk az étellel való elégedettséggel) nagyon erősen meghatározta, hogy a szülők kapcsolata konfliktusos volt-e vagy sem, illetve hogy maga a szülő-gyermek kap-

csolat mennyire volt szoros. Ezeknek tulajdonképpen meghatározóbb szerepe volt, mint annak, hogy válás után milyen gyermekelhelyezési elv érvényesült, azaz hogy a gyermek alapvetően az egyik szülőnél került elhelyezésre vagy váltott elhelyezésben éltek a válás után. A kutatás eredményei szerint a gyermekek étellel való elégedettségét, a depresszió előfordulásának gyakoriságát a kontroll változók bevonása után a gyermekelhelyezés típusa nem befolyásolta. Ezalól kivételt képezett az, hogy a fiúk körében a depresszió előfordulásának valamivel nagyobb valószínűségét találták azokban a családokban, ahol az anya egyedül nevelte a gyermeket, mint ahol váltott gondoskodás valósult meg. Interakciós hatásokat is vizsgálva azt találták, hogy ha a gyermek és az apa között rossz, vagy a gyermek és az anya között az átlagnál szorosabb, jobb a kapcsolat, akkor a váltott gondoskodás negatívan hatott a gyermekek jóllétére és növelte a depresszió kockázatát. A kutatásban azt is vizsgálták, hogy mindezeket az összefüggéseket hogyan befolyásolja az, hogy a szülőknek van-e újabb partnerkapcsolata vagy sem. Ezzel kapcsolatban azt állapították meg, hogy ha sem az anyának, sem az apának nincs újabb partnerkapcsolata, akkor a gyermekek étellel való elégedettsége alacsonyabb volt, mint azokban az esetekben, ahol az anya egyedül nevelte a gyermeket. A lányok esetében továbbá az étellel való elégedettség alacsonyabb szintjét és a depresszió nagyobb kockázatát mérték a váltott gondoskodásban az anyai egyszülős családban élőkhöz képest azokban az esetekben is, amikor az anyának új partnere volt. A fiúknál viszont a szülők új partnereinek a megjelenése esetén a váltott gondoskodás nem volt negatív hatással a fentebb vizsgált tényezőkre az anyai egyszülős családokban élőkhöz képest.

Ezen kérdések vizsgálatának azért van jelentősége, mert ha más országokban is érvényesül az az összefüggés, hogy az osztott gyermekelhelyezés és a szülők új partnerkapcsolat létesítésének nagyobb esélye egymással szorosan együtt jár, akkor foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel is, hogy hogyan befolyásolja a gyermekek jóllétét a szülei újabb partnerkapcsolata.

A gyermek életkora szintén meghatározó lehet abból a szempontból, hogy a váltott elhelyezés a gyermek és a szülők jóllétét szolgálja-e vagy sem. Több pszichológus úgy gondolja, hogy kisiskoláskorig a gyermekeknek nem optimális a váltott felügyelet, mert sérül a gyermekek biztonság iránti igénye (Tornello et al., 2013). Mások úgy vélik, hogy a váltott felügyelet minden életkorban pozitív lehet (Millar and Kruk, 2014).

A VÁLTOTT GONDOSKODÁS ÉS A CSALÁDOK SZOCIO-DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

A gyermekelhelyezést megosztó családokkal foglalkozó empirikus kutatások döntő többsége arra a megállapításra jut, hogy az ezekben a családokban élő szülők markánsan különböznek azoktól, ahol a válás után a gyermek(ek) alapvetően az egyik szülőnél kerülnek elhelyezésre. Az osztott gyermekelhelyezést alkalmazó szülőknél gyakoribb, hogy mind az apa, mind az anya dolgozik, és gyakoribb a köreikben a rugalmas munkaidő. Jellemzően magasabb az iskolai végzettségük és a jövedelmük, így a pénzügyi problémák nem olyan jellemzőek rájuk, mint más elvált szülői csoportokra (Kitterød and Lyngstad, 2014; Cancian et al., 2014; Bakker and Mulder, 2013; Vanassche et al., 2013; Kaspiew et al., 2009; Smyth, 2004; Maccoby and Mnookin, 1992). A váltott elhelyezés előfordulását a férfiak magasabb jövedelme nagyobb mértékben valószínűsíti, mint a nők magas jövedelme, ahogyan a férfiak magasabb iskolai végzettsége is nagyobb előfordulását jelenti az osztott elhelyezésnek, mint a nőké (Bakker and Mulder, 2013). A munkaerőpiaci jellemzők más vonatkozásaiban is elmondható, hogy a férfiak ismervei erőteljesebben határozzák meg, hogy válás után a gyermek milyen módon kerül elhelyezésre.

Kutatások kimutatták azt is, hogy azokban a családokban gyakoribb az osztott gyermekelhelyezés, ahol az apák már az együttélés időszaka alatt is intenzíven vettek részt a gyermekek gondozásában (Kitterød and Lyngstad, 2014; Kaspiew et al., 2009; Irving and Benjamin, 1995). Azokban az esetekben gyakoribb a váltott gondoskodás, amikor a szülők elismerik egymást a szülőségükben, amikor képesek együttműködni, az esetleges konfliktusokat feloldani, kompromisszumokat kötni, és megfelelően rugalmasak ahhoz, hogy nehezebb helyzetekben is a gyermekek érdekeit tartsák szem előtt (Cashmore et al., 2010; Kaspiew et al., 2009; Pruett and Barker, 2009; Smyth, 2004).

A kapcsolat jellegének hatását tekintve elmondható, hogy ha a szülők hosszabb ideje élnek együtt, akkor válás esetén nagyobb a valószínűsége annak, hogy gyermekeik közel hasonló időt fognak tölteni az anyáknál és az apáknál is (Kitterød and Lyngstad, 2014).

A szülők új kapcsolatainak ténye szintén összefügg azzal, hogy a gyermek(ek) milyen módon kerülnek elhelyezésre, és ez a hatás másként működik a férfiaknál és a nőknél. Ha egy férfinak új partnere van, akkor az osztott elhelyezés valószínűsége kisebb, ha viszont egy nőnek van új partnere, akkor az osztott elhelyezés valószínűsége nagyobb, mint ha a szülőnek nem lenne új partnere (Bakker and Mulder, 2013). Itt ugyanakkor kérdéses az oksági kapcsolat iránya. A váltott elhelyezésben gyermeket nevelő férfiak kvalitatív vizsgálata arra mutatott rá,

hogy a férfiak egy része nagyon ragaszkodott a gyermekéhez, és nem szerette volna, hogy ha az osztott elhelyezés során kialakított jó kapcsolatuk sérülne az-
zal, hogy egy új párkapcsolatot alakít ki.

Több kutatás összefüggést talált a gyermekek neme, életkora és a váltott gyermekelhelyezés valószínűsége között. Ezek eredményei szerint a fiúkat nagyobb arányban nevelik osztott elhelyezésben, mint a lányokat (Bergström et al., 2014; Kitterød and Lyngstad, 2012, 2014; Vanassche et al., 2013; McIntosh et al., 2010b; Stamps et al., 2009; Spruijt and Duindam, 2009; Melli and Brown, 2008; Grall, 2006; Juby et al., 2005; Cancian and Meyer, 1998; Fox and Kelly, 1995). Ez összefüggésben lehet azzal, hogy általában a fiúk és apáik között szorosabb kapcsolat alakul ki, mint a lányok és az apáik között. Ezért amikor a szülők elválnak, az apák inkább preferálják a váltott gondoskodást, ha fiaik vannak, mint ha lányaik. Az is lehetséges, hogy az anyák a fiúk felnevelésében fontosabbnak látják az intenzívebb apai jelenlétet, mint a lányoknál. Továbbá a fiúk jobb kapcsolatot tudnak kialakítani a nevelőszüleikkel, mint a lányok, így számukra a váltott gondoskodás több pozitív hozadékkal jár, mint a lányoknál (Ganong and Coleman, 2004). Hozzá kell tenni, hogy noha a gyermekek nemét tekintve elég egyirányba mutatnak a kutatási eredmények, nem minden kutatás tudta ezt igazolni (Sodermans et al., 2013).

A gyermekek életkorát tekintve a kutatások azt találták, hogy a váltott gyermekelhelyezés az általános iskoláskorú gyermekek körében a legjellemzőbb (Bergström et al., 2014; Kitterød and Lyngstad, 2014; Sodermans et al., 2013). Itt persze felmerül a kérdés, hogy nem kohorsz hatásról van-e szó, azaz arról, hogy a közelmúltban elvált párok nagyobb valószínűséggel választják a váltott gyermekelhelyezést, mint a már korábban elváltak.

A váltott gyermekelhelyezésben érintett szülők közelebb laknak egymáshoz (Kitterød and Lyngstad, 2014). Azt persze csak az események időbeliségét is vizsgáló kutatások tudnák eldönteni, hogy azért laknak egymáshoz közelebb a szülők, mert az osztott gyermekelhelyezést akarták választani, vagy mivel egymáshoz közel laktak, könnyebben tudták választani ezt a családformát.

Ugyanakkor – ahogyan ezt már többször is említettük írásunkban – a kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy azokban az országokban, ahol az osztott gyermekelhelyezés kiterjedt, értelemszerűen egyre kevésbé beszélhetünk egy szelektív csoportról. Egyre heterogénebb társadalmi csoportok tagjai választják ezt a családformát vagy döntenek esetükben a bírák emellett, és egyre különbözőbb a szocio-demográfiai háttérük (Sodermans et al., 2013; Fehlberg et al., 2011; Melli and Brown, 2008).

ÖSSZEGRZÉS

A váltott gondoskodással foglalkozó kutatások az 1990-es évek második felében jelentek meg, elsősorban azokban az országokban, például az Egyesült Államokban, ahol ez a gyermekelhelyezési forma kezdett egyre elterjedtebbé válni. A kutatók és a jogászok olyan kérdésekre keresték a választ, hogy vajon jól működik-e ez a gyermekelhelyezési forma, milyen előnyei és hátránya vannak a szülők és a gyermekek szemszögéből. A téma élesen felmerült a válóperekkel foglalkozó bírói gyakorlatban, ahol számos ügyvéd és bíró azt az álláspontot képviselte, hogy az osztott gondoskodás feltétlenül előnyös mind a szülőknek, mind a gyermekeknek. A kutatások későbbi fázisában, a 2000-es években a kérdések már sokkal árnyaltabbá váltak, és egyre többen képviselték a bírói gyakorlatban is azt, hogy nincs egy mindenki számára előnyös gyermekelhelyezési forma. A váltott gondoskodásnak éppúgy, mint a gyerek egyik szülőnél való elhelyezésének megvannak az előnyei és a hátrányai, és ami az egyik családnál jól működik, az egy másikinál nem feltétlenül (Emery, 2006; Sadowski and McIntosh, 2015b). Ez persze nem jelenti azt, hogy ne lennének társadalmi szinten értelmezhető mintázatai annak, hogy válás után a gyerekeket milyen módon nevelik tovább a szülők, kinél mennyi időt töltenek, és az is kimutatható, hogy bizonyos jellemzők valószínűsítik azt, hogy mely családban fog jól működni a váltott elhelyezés. A kutatások második generációja már ezeknek a vizsgálatára fókuszál. Ezek a kutatási eredmények fontos hatással lehetnek a bírói gyakorlat változására is, hiszen segítséget adhatnak abban, hogy az adott család számára a megfelelő gyermekelhelyezést alakítsák ki.

A váltott gyermekelhelyezés árnyaltabb kutatására törekvő vizsgálatok két irányba mozdultak el. Az egyik irány annak vizsgálata, hogy az osztott elhelyezés milyen más feltételek mellett mutat előnyöket és hátrányokat a benne élő gyermekek és szülők számára. A másik irány pedig a panel jellegű vizsgálatok elindítása, amelyek pontosabb képet adnak az ok-okozati összefüggésekről és a folyamatok időbeli lefolyásáról.

Az első irány vonatkozásában a legfontosabb eredmények azt sugallják, hogy a gyerekek jóllétét sokkal inkább az befolyásolja, hogy milyen kapcsolatot tudnak kialakítani az anyjukkal és az apjukkal, illetve, hogy a szülők között milyen a viszony, mennyire kooperatívak, mennyire terhelt konfliktusokkal a kapcsolat.

Az ok-okozati összefüggések feltárása, a kérdések időbeli vizsgálata szintén kulcskérdés több vonatkozásban. Bizonyos szelekciós mechanizmusok megismerésére a keresztmetszeti vizsgálatok is lehetőséget adnak. Ilyen például a szülők iskolai végzettségének hatása arra, hogy válás után milyen gyermekel-

helyezést preferálnak. A munkaerőpiaci státusz hatása már sokkal kérdésesebb, hiszen nem mondhatjuk, hogy a szülők válás előtti munkaerőpiaci státusza határozza meg a gyermekelhelyezés kérdését, mert lehetséges, hogy a szülő(k) éppen azért változtatják meg a munkahelyüket, munkakörüket, mert ragaszkodtak ahhoz, hogy a gyermekeikkel válás után is elég időt tudjanak tölteni. Ugyanilyen kérdés tulajdonképpen a szülők közötti konfliktus kérdése, hiszen lehetséges, hogy a szülők közötti viszony romlik a válás után, de a korábbi konfliktusok is kisimulhatnak. Időben szintén változik, hogy a szülők mennyire involválódnak a szülőségben. Az ide vonatkozó kutatások azt jelezték, hogy az apák egy része váláskor újragondolja a szülői szerepét, és ezáltal intenzívebben vesz részt a gyermekek életében, mint korábban. Ebből az következik, hogy még a szülők közötti egyenlőbb munkamegosztás sem feltétlenül jelenti azt, hogy a váltott gondoskodásnak van nagyobb esélye.

Az időbeni folyamatok vizsgálata azért is fontos, mert a kutatások egybehangzó eredményei szerint a szülők közötti konfliktusok gyakorisága és intenzitása a válás után jellemző ívet fut be. A válás utáni egy-két éven belül a konfliktusok enyhülnek, beáll egyfajta egyensúlyi állapot (Bonach, 2005). Kérdés, hogy ebben a szakaszban milyen összefüggés van a gyermekek és a szülők jólléte és a gyermekelhelyezés formája között.

A válás utáni gyermekelhelyezést meghatározó tényezők tehát dinamikusan változnak. Az ok-okozati mechanizmusok megértéséhez egyaránt vizsgálni kell a válás előtti és a válás utáni körülményeket. Ezeknek a kutatása adhat pontosabb képet arról, hogy a különböző gyermekelhelyezési mintáknak milyen előnyei és hátrányai vannak az érintettek szemszögéből.

Magyarországon nem tudunk olyan kutatásról, ami a váltott gyermekelhelyezés mindennapi gyakorlatának előnyeinek és hátrányainak, a benne élők demográfiai és szociológiai jellemzőinek kvantitatív vagy kvalitatív vizsgálatára tett volna kísérletet. A bírósági adatok ugyan fontos kiindulópontot jelentenek, azoknak a korlátairól részletesen írtunk a tanulmányunkban. Az apaságról, az apai szerepvállalás alakulásáról, a gyermekek nevelésébe intenzíven bevonódó szülőkről (Takács, 2017), az apák gyermeknevelési feladatokban betöltött szerepéről, tevékenységeiről (Harcza, 2014; Murinkó, 2014), az apák és a gyermekek együtt töltött idejének növekedéséről (Andorka et al., 1990; Harcza, 2014), a különélő apák és a gyermekek kapcsolati intenzitásáról (Makay és Spéder, 2018), a gyermeket nevelő szülők nemi szerepeivel kapcsolatos attitűdökről (Spéder, 2011), vannak azonban kutatások, ami alapján azt gondolhatjuk, hogy nálunk is számottevő lehet azoknak a gyermekeknek az aránya, akiket válás után váltott gondoskodásban nevelnek a szüleik. Ugyanakkor a gyermeknevelési feladatok

nemi egyenlőtlenségeire vonatkozó értékekben és attitűdökben határozottan jelen vannak a konzervatív, a kenyérkereső apa és a családi feladatokat ellátó anya mintázatát preferáló attitűdök (Spéder, 2011). Sőt, a 2010-es években e tekintetben még konzervatív irányba történő elmozdulások is voltak (Makay és Spéder, 2018). Továbbá az értékek és az attitűdök nem mindig vannak összhangban a tényleges napi gyakorlattal, a férfiak és a nők közötti tényleges munkamegosztással (Blaskó, 2006). A gyermekneveléssel kapcsolatos feladatok anyák és apák közötti megosztására vonatkozó kutatások eredményei sokszor nehezen összehasonlíthatók, nemcsak azért, mert más mintára vonatkoznak, hanem máshogyan mérik az apai szerepek tartalmát is. Harcsa (2014) és Murinkó (2014) kutatásai arra hívják fel a figyelmet, hogy az apák a gyermekek gondozásával, nevelésével kapcsolatos feladatoknak csak bizonyos részeiben vesznek részt igazán aktívan. Ezek pedig nem azok, amelyek a gyermekek (főként a kicsi gyermekek) közvetlen ellátásához (pl. etetés, öltöztetés) kapcsolódnak, hanem sokkal inkább a közös játékhoz, szabadidős tevékenységekhez. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Spéder egy 2000-es évek végére vonatkozó kutatás alapján azt találta, hogy a kérdezettek messze a legnagyobb arányban a napi ellátást tekintették az apák legkevésbé fontos feladatának (Spéder, 2011). Ez viszont már önmagában magyarázhatja azt, hogy kisgyermeknél miért nem merül fel a váltott gondoskodás lehetősége. A kisgyermekről való gondoskodást a közvélemény még mindig nagyon erősen az anyák feladatának tekinti, és feltehetően ez a mindennapi gyakorlatban is így működik.

Nyilvánvalóan számos kérdést feltehetnénk még a témával kapcsolatban, ami megválaszolásra vár, ugyanakkor legfontosabb lenne magának a váltott gondoskodásnak a kutatása. Ez a szakirodalmi összefoglaló egy ilyen kutatás előkészítését szolgálja, amely reményeink szerint új perspektívát nyithat a válás utáni szülőség, a válás után gyermekelhelyezési mintázatok és az abban élők jellemzőinek feltárásában.

IRODALOM

- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269-1287.
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650-666.
- Amato, P. R. and Rezac, S. J. (1994). Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 15(2), 191-207.
- Amato, P. R. and Sobolwesky, J. M. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, 66(6), 900-921.
- Anderson, J. (2014). The impact of family structure on the health of children: Effects of divorce. *The Linacre Quarterly*, 81(4): 378-387.
- Andorka, R., Falussy B. és Harcsa I. (1990). Időfelhasználás és életmód. In Andorka R., Kólosi T. és Vukovich Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport 1990 (192-207. o.)*. Budapest: TÁRKI.
- Andreasson, J. and Johansson, T. (2019). Becoming a half-time parent: Fatherhood after divorce. *Journal of Family Studies*, 25(1), 2-17.
- Autonen-Vaaraniemi, L. (2010). Men's activism, moral reasoning and good fatherhood in post-divorce family context. *Norma (Nordic Journal for Masculinity Studies)*, 5(1), 46-60.
- Bainham, A. (2005). *Children: The modern law* (3rd ed.). Bristol, UK: Family Law, Jordan Publishing Limited.
- Bakker, W. and Karsten, L. (2013). Balancing paid work, care and leisure in post-separation households: A comparison of single parents with co-parents. *Acta Sociologica* 56(2): 173-187.
- Bakker, W. and Mulder, C. H. (2013). Characteristics of post-separation families in the Netherlands: Shared residence versus resident mother arrangements. *GeoJournal*, 78(5), 851-866.
- Bala, N., Birnbaum, R., Poitras, K., Saini, M., Cyr, F. and LeClair, S. (2017). Shared parenting in Canada. Increasing use but continued controversy. *Family Court Review*, 55(4), 513-530.
- Baude, A., Pearson, J. and Drapeau, S. (2016). Child adjustment in joint physical custody versus sole custody: A meta-analytic review. *Journal of Divorce & Remarriage*, 57, 338-360.
- Bauserman, R. (2002). Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: A meta-analytic review. *Journal of Family Psychology*, 16(1), 91-102.
- Bergström, M., Modin, B., Fransson, E., Rajmil, L., Berlin, M., Gustafsson, P. A. and Hjern, A. (2013). Living in two homes – a Swedish national survey of wellbeing in 12 and 15 year olds with joint physical custody. *BMC Public Health*, 13(1), 1-8.
- Bergström, M., Fransson, E., Hjern, A., Köhler, L. and Wallby, T. (2014). Mental health in Swedish children living in shared residency and their parents' life satisfaction: A cross-sectional study. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55(5), 433-439.
- Bergström, M., Fransson, E., Modin, B., Berlin, M., Gustafsson, P. A. and Hjern, A. (2015). Fifty moves a year: Is there an association between joint physical custody and psychosomatic problems in children? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 69(8), 769-774.
- Bergström, M., Fransson, E., Wells, M. B., Köhler, L. and Hjern, A. (2018). Children with two homes: Psychological problems in relation to living arrangements in Nordic 2- to 9-year-olds. *Scandinavian Journal of Public Health*, 47(2), 137-145.

- Berman, R. F. (2015). (Re)doing parent-child relationships in dual residence arrangements: Swedish children's narratives about changing relations post-separation. *Journal of Family Research*, 27(10), 123-140.
- Birnbaum, R. and Saini, M. (2015). A qualitative synthesis of children's experiences of shared care post divorce. *International Journal of Children's Rights*, 23(1), 109-132.
- Bjarnason, T. and Arnarsson, A. M. (2011). Joint physical custody and communication with parents: A cross-national study of children in 36 Western countries. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(6), 871-890.
- Bjarnason T., Bendtsen, P., Arnarssons, A. M., Borup, I., Iannotti, R. J.,- Löfstedt, P. et al. (2012). Life satisfaction among children in different family structures: a comparative study of 36 western societies. *Children & Society*, 26(1), 51-62.
- Blaskó Zs. (2006). *Nők és férfiak – kereső munka, házimunka: a „család” tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel elemzése*. KSH NKI Kutatási jelentések 82. Budapest: KSH Népszégtudományi Kutatóintézet.
- Bonach, K. (2005). Factors contributing to quality coparenting: Implications for family policy. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43(3-4), 79-104.
- Botterman, S., Sodermans, A. K. and Matthijs, K. (2015). The social life of divorced parents. Do custody arrangements make a difference in divorced parents' social participation and contacts? *Leisure Studies*, 34(4), 487-500.
- Braver, S. L. and Votruba, A. M. (2018). Does joint physical custody „cause” children's better outcomes? *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(5), 452-468.
- Braver, S. L. and Lamb, M. E. (2018). Shared parenting after parental separation: The view of 12 experts. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(5), 372-387.
- Breivik K. and Olweus, D. (2006). Adolescent's adjustment in four post-divorce family structures. *Journal of Divorce & Remarriage*, 44(3-4), 99-124.
- Cancian, M., Meyer, D. R., Brown, P. R. and Cook, S. T. (2014). Who gets custody now? Dramatic changes in children's living arrangements after divorce. *Demography*, 51(4), 1381-1396.
- Cancian, M. and Meyer, D. R. (1998). Who gets custody? *Demography*, 35(2), 147-157.
- Carlsund, A. U., Eriksson, U., Löfstedt, P. and Sellström, E. (2012). Risk behaviour in Swedish adolescents: Is shared physical custody after divorce a risk or a protective factor? *European Journal of Public Health*, 23(1), 3-8.
- Carroll, N. J. (2017). *Lone mothers' experiences of stigma: A comparative study*. (Doctoral thesis, University of Huddersfield).
- Cashmore, J., Parkinson, P., Weston, R., Patulny, R., Redmond, G. and Katz, I. (2010). *Shared care parenting arrangements since the 2006 family law reforms: Report for the Australian Government, Attorney-General's Department*. Sydney, Australia: Social Policy Research Center, University of New South Wales.
- Cavanagh, S. and Huston, A. (2008). The timing of family instability and children's social development. *Journal of Marriage and Family*, 70(5), 1258-1269.
- Chesley, N. (2011). Stay-at-home fathers and breadwinning mothers: Gender, couple dynamics, and social change. *Gender & Society*, 25(5), 642-664.
- Cook, S. and Brown, P. (2006). *Recent trends in children's placement in divorce*. Madison: University of Wisconsin.

- Czech Statistical Office (2017). *Focus on women and men 2016*. Praha: Czech Statistical Office.
- Dermott, E. (2008). *The intimate father: A sociological analysis*. London: Routledge.
- Dermott, E. and Miller, T. (2015). More than the sum of its parts? Contemporary fatherhood policy, practice and discourse. *Fathers, Relationships and Societies*, 4(2), 183-195.
- Donnelly, D. and Finkelhor, D. (1993). Who has joint custody? Class differences in the determination of custody arrangements. *Family Relations*, 42(1), 57-60.
- Doucet, A. and Lee, R. (2014). Fathering, feminism(s), gender, and sexualities: Connections, tensions, and new pathways. *Journal of Family Theory & Review*, 6(4), 355-373.
- Emery, R. E. (2016). *Two homes, one childhood: A parenting plan to last a lifetime*. New York: Avery.
- Emery, R. E. (2006). *The truth about children and divorce: Dealing with the emotions so you and your children can thrive*. New York: Penguin.
- Fabricius, W. V. (2003). Listening to children of divorce: New findings that diverge from Wallerstein, Lewis and Blakeslee, *Family Relations*, 52(4), 385-396.
- Fabricius, W. V., Braver, S. L., Diaz, P. and Velez, C. E. (2010). Custody and parenting time: Links to family relationships and well-being after divorce. In M. E. Lamb, (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 201-240). Hoboken, N. J.: Wiley.
- Fabricius, W. V. and Hall, J.A. (2000). Young adults' perspectives on divorce: Living arrangements. *Family Courts Review*, 38(4), 446-461.
- Fabricius, W. V. and Luecken, L. J. (2007). Postdivorce living arrangements, parent conflict and long-term physical health correlates for children of divorce. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 195-205.
- Fehlberg, B., Smyth, B., Maclean, M. and Roberts, C. (2011). Legislating for shared time parenting after separation: A research review. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 25(3), 318-337.
- Fishel, A. H. and Samsa, G. P. (1993). Role perceptions of divorcing parents. *Health Care for Women International*, 14(1), 87-98.
- Fox, G. L. and Kelly, R. F. (1995). Determinants of child custody arrangements at divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 57(3), 693-708.
- Fransson, E., Hjern, A. and Bergström, M. (2018). What can we say regarding shared parenting arrangements for Swedish children? *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(5), 349-358.
- Fransson, E., Turunen, J., Hjern, A., Östberg, V. and Bergström, M. (2016). Psychological complaints among children in joint physical custody and other family types: Considering parental factors. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(2), 177-183.
- Fučík, P. (2020). Public attitudes toward shared custody: The Czech Republic. In D. Mortelmans, (Ed.), *Divorce in Europe: New insights in trends, causes and consequences of relation break-ups* (pp. 253-270). Cham: Springer.
- Ganong, L. H. and Coleman, M. (2004). *Stepfamily relationships: Development, dynamics, and interventions*. New York: Kluwer/Plenum.
- Gingerbread (2009). *Single parents equal families: Family policy for the next decade*. London: Gingerbread. Elérhető: <http://www.gingerbread.org.uk/news/51/David-Cameron-at-Gingerbreads-AGM>

- Grád A., Jánoskúti Gy. és Kőrös A. (2008). Mítosz és valóság: a gyermekelhelyezési perek tapasztalatai a statisztikai adatok fényében. 2. rész. *Családi Jog*, 6(4), 8-15.
- Grád A., Jánoskúti Gy. és Kőrös A. (2007). Tévhitek kontra valóság: Mi az igazság gyermekelhelyezések terén a statisztikai adatok fényében? *Családi Jog*, 5(1), 17-20.
- Grall, T. (2006). *Custodial mothers and fathers*. (Current population reports. P60-230) Washington, D.C.: Census Bureau.
- Gunnoe, M. L. and Braver, S. L. (2001). The effects of joint legal custody on mothers, fathers and children controlling for factors that predispose a sole maternal versus joint legal award. *Law and Human Behaviour*, 25(1), 25-43.
- Hagquist, C. (2016). Family residency and psychosomatic problems among adolescents in Sweden: The impact of child-parent relations. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, 44(1), 36-46.
- Harcza I. (2014). *Családi kohézió: A szülők és a gyermekek társas együttléte a mindennapi világában*. (KSH Műhelytanulmányok 5.) Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Harkönen, J., Bernardi, F., Boertien, D. (2017). Family dynamics and child outcomes: An overview of research and open questions. *European Journal of Population*, 33(2), 163-184.
- Harris-Short, S. (2010). Resisting the march towards 50/50 shared residence: Rights, welfare and equality in post-separation families. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 32(3), 257-274.
- Haugen, G. M. (2010). Children's perspectives on everyday experiences of shared residence: Time, emotions and agency dilemmas, *Children & Society*, 24(2), 112-122.
- Irving, H. and Benjamin, M. (1995). Shared parenting: Critical review of the research literature. In H. Irving and M. Benjamin, (Eds.), *Family mediation: Contemporary issues*. (pp. 229-276) Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jablonska, B. and Lindberg, L. (2007). Risk behaviours, victimisation and mental distress among adolescents in different family structures. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 42(8), 656-663.
- Juby, H., Le Bourdais, C. and Marcil-Gratton, N. (2005). Sharing roles, sharing custody? Couples' characteristics and children's living arrangements at separation. *Journal of Marriage and Family*, 67(1), 157-172.
- Kalmijn, M. (2016). Father-child contact, interparental conflict and depressive symptoms among children of divorced parents. *European Sociological Review*, 32(1), 68-80.
- Kaspiew, R., Gray, M., Weston, R., Moloney, L., Hand, K., Qu, L. and the Family Law Evaluation Team (2009). *Evaluation of the 2006 family law reforms*. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- King, V. and Heard, H. E. (1999). Nonresident father visitation, parental conflict and mother's satisfaction: What's best for child well-being? *Journal of Marriage and the Family*, 61(2) 385-396.
- Kitterød, R. H. and Wiik, K. A. (2017). Shared residence among parents living apart in Norway. *Family Court Review*, 55(4), 556-571.
- Kitterød, R. H. and Lyngstad, J. (2014). *Characteristics of parents with shared residence and father sole custody. Evidence from Norway 2012*. (Discussion Papers No. 780). Oslo: Statistics Norway, Research Department.

- Kitterød, R. H. and Lyngstad, J. (2012). Untraditional caring arrangements among parents living apart. The case of Norway. *Demographic Research*, 27(5), 121-152.
- Knijff, T. and Selter, P. (2002). Transformations of fatherhood: The Netherlands. In B. Hobson, (Ed.), *Making men into fathers: Men, masculinities and the social politics of fatherhood* (pp. 168-187). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kruk, E. (2012). Arguments for an equal parental responsibility presumption in contested child custody. *The American Journal of Family Therapy*, 40(1), 33-55.
- Lodge, J. and Alexander, M. (2010). *Views of adolescents in separated families*. Sydney: Australian Institute of Family Studies.
- Maccoby, E. and Mnookin, R. (1992). *Dividing the child: Social and legal dilemmas of custody*. Cambridge: Harvard University Press.
- Makay Zs. és Spéder Zs. (2018). Apaság: A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai Portré 2018: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (65-82. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Markham, M. S. and Coleman, M. (2012). The good, the bad, and the ugly: Divorced mothers' experiences with coparenting. *Family Relations*, 61(4), 586-600.
- Masardo, A. (2009). Managing shared residence in Britain and France: Questioning a default, primary carer, model. In K. Rummery, I. Greener and C. Holden, (Eds.), *Social policy review 21: Analysis and debate in social policy*, 2009 (pp. 199-214). Bristol: The Policy Press.
- McIntosh, J. E., Pruett, M. K. and Kelly, J. B. (2014). Parental separation and overnight care of young children part II: Putting theory into practice. *Family Court Review*, 52(2), 256-262.
- McIntosh, J. E., Smyth, B., Kelaher, M., Wells, Y. (2010a). *Post separation parenting arrangements: outcomes for infants and children*. Sydney, Australia: Australian Government.
- McIntosh, J. E., Smyth, B., Kelaher, M., Wells, Y. and Long, C. (2010b). Parenting arrangements post-separation: Patterns and outcomes. A longitudinal study of school-aged children in high conflict divorce. In J. E. McIntosh, B. Smyth, M. Kelaher, Y. Wells and C. Long, (Eds.), *Post-separation parenting arrangements and developmental outcomes for children: Collected report* (pp. 23-84). Canberra: Australian Government Attorney-General's Department.
- McIntosh, J. E., Smyth, B., Kelaher, M., Wells, Y. and Long, C. (2011). Post-separation parenting arrangements: Patterns and developmental outcomes: studies of two risk groups. *Family Matters*, 86, 40-48.
- Melli, M. S. and Brown, P. R. (2008). Exploring a new family form - the shared time family. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 22(2), 231-269.
- Meyer, D. R., Cancian, M. and Cook, S. T. (2017). The growth in shared custody in the United States: Patterns and implications. *Family Court Review*, 55(4), 500-512.
- Millar, P. and Kruk, E. (2014). Maternal attachment, paternal overnight contact, and very young children's adjustment: Comment on Tortello et al. (2013). *Journal of Marriage and Family*, 76(1), 232-236.
- Monostori, J. (2022). A gyermeküket egyedül nevelő nők és a magányosság. *Korfa*, 22(1), 1-4.
- Murinkó L. (2014). A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: Értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 24(1), 67-101.

- Natalier, K. and Hewitt, B. (2010). 'It's not just about the money': Non-resident fathers' perspectives on paying child support. *Sociology*, 44(3), 489-505.
- Neoh, J. and Mellor, D. (2010). Shared parenting: Adding children's voices and their measures of adjustment to the evaluation. *Journal of Child Custody*, 7(3), 155-175.
- Nielsen, L. (2011). Shared parenting after divorce: A review of shared residential parenting research. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(8), 586-609.
- Nielsen, L. (2014). Shared physical custody: Summary of 40 studies on outcomes for children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(8), 613-635.
- Nielsen, L. (2015). Shared physical custody: Does it benefit children? *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 28, 79-139.
- Nielsen, L. (2017). Re-examining the research on parental conflict, coparenting, and custody arrangements. *Psychology, Public Policy and Law*, 23, 211-231.
- Ottosen, H. M., Andersen, D., Dahl, K.M., Hansen, A.T., Lausten, M. and Ostergaard, S. V. (2014). *Children and Young in Denmark – Welfare and wellbeing 2014*. Copenhagen, Denmark: The Danish National Centre for Social Research.
- Parkinson, P., Cashmore, J. and Single, J. (2005). Adolescents' views on the fairness of parenting and financial arrangements after separation. *Family Court Review*, 43, 429-444.
- Peacey, V. and Hunt, J. (2009). *I'm not saying it was easy.....: Contact problems in separated families*. Report, London: Gingerbread
- Pilinszki A. és Gyetvai A. (2021). Közös szülőség válás után: Szakirodalmi áttekintés. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 22(3), 229-260.
- Poortman, A. R. and van Gaalen, R. (2017). Shared residence after separation: A review and new findings from the Netherlands. *Family Court Review*, 55(4), 531-544.
- Prazen, A., Wolfinger, N. H., Cahill, C. and Kowaleski-Jones, L. (2011). Joint physical custody and neighborhood friendships in middle childhood. *Sociological Inquiry*, 81(2), 247-259.
- Pruett, M. and Barker, C. (2009). Joint custody: A judicious choice for families – but how, when and why? In R. M. Galatzer-Levy, L. Kraus and J. Galatzer-Levy, (Eds.), *The scientific basis of child custody decisions* (pp. 417-462). Hoboken: Wiley.
- Pruett, M. K., McIntosh, J. E. and Kelly, J. B. (2014). Parental separation and overnight care of young children, Part I: Consensus through theoretical and empirical integration. *Family Court Review*, 52(2), 240-255.
- Rehel, E. M. (2014). When dad stays home too: Paternity leave, gender and parenting. *Gender & Society*, 28(1), 110-132.
- Sadowski, C. and McIntosh, J. E. (2015a). On laughter and loss: Children's views of shared time, parenting and security post-separation. *Childhood*, 23(1), 69-86.
- Sadowski, C. and McIntosh, J. E. (2015b). A phenomenological analysis of the experience of security and contentment for latency aged children in shared-time parenting arrangements. *Journal of Phenomenological Psychology*, 46(1), 69-104.
- Seltzer, J. A. and Brandreth, Y. (1994). What fathers say about involvement with children after separation. *Journal of Family Issues*, 15(1), 49-77.
- Singer, A. (2008). Active parenting or Solomon's justice? Alternating residence in Sweden for children with separated parents. *Utrecht Law Review*, 4(2), 35-47.
- Smyth, B. M. (Ed.) (2004). *Parent-child contact and post-separation parenting arrangements* (Research Report No. 9). Melbourne: Australian Institute of Family Studies.

- Smyth, B. M., Qu, L. and Weston, R. (2004). The demography of parent-child contact. In B. M. Smyth, (Ed.), *Parent-child contact and post-separation parenting arrangements*. (Research Report No. 9). Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- Smyth, B. M., McIntosh, J. E., Emery, R. E. and Howarth, S. L. H. (2016). Shared-time parenting: Evaluating the evidence of risks and benefits to children. In L. Drozd, M. Saini and N. Olesen, (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*. (pp. 118-169) Oxford: Oxford University Press.
- Smyth, B. M. (2017). Special issue on shared-time parenting after separation. *Family Court Review*, 55(4), 494-499.
- Sodermans, A. K., Matthijs, K. and Swicegood, G. (2013). Characteristics of joint physical custody families in Flanders. *Demographic Research*, 28(29), 821-848.
- Sodermans, A. K., Botterman, S., Havermans, N. and Matthijs, K. (2015). Involved fathers, liberated mothers? Joint physical custody and the subjective well-being of divorced parents. *Social Indicators Research*, 122(1), 257-277.
- Spéder Zs. (2011). Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In Nagy I. és Pongrácz T.-né, (szerk.), *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* (207-228. o.). Budapest: TÁRKI.
- Spruijt, E. and Duindam, V. (2009). Joint physical custody in the Netherlands and the well-being of children. *Journal of Divorce and Remarriage*, 51(1), 65-82.
- Stamps, K., Booth, A. and King, V. (2009). Adolescents with nonresident fathers: Are daughters more disadvantaged than sons? *Journal of Marriage and Family*, 71(3), 650-662.
- Steinbach, A. (2018). Children's and parents' well-being in joint physical custody: A literature review. *Family Process*, 58(2), 353-369.
- Stevens, E. (2015). Understanding discursive barriers to involved fatherhood: The case of Australian stay-at-home fathers. *Journal of Family Studies*, 21(1), 22-37.
- Sweeney, M. (2010). Remarriage and stepfamilies: Strategic sites for family scholarship in the 21st century. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 667-684.
- Swiss, L. and Le Bourdais, C. (2009). Father-child contact after separation: The influence of living arrangements. *Journal of Family Issues*, 30(5), 623-652.
- Szalma I. és Rékai K. (2019). Szülői felügyeleti jog, kapcsolattartás és tartásdíjfizetés a különélő magyar szülők gyakorlatában. *Szociológiai Szemle*, 29(4), 83-114.
- Szeibert O. (2012). Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, 10(4), 1-11.
- Takács, J. (2017). Aktívan törődő apák Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 27(3), 104-126.
- Tornello, S. L., Emery, R., Rowen, J., Potter, D., Ocker, B. and Xu, Y. (2013). Overnight custody arrangements, attachment, and adjustment among very young children. *Journal of Marriage and Family*, 75(4), 871-885.
- Turunen, J. (2016). *Shared physical custody and children's experience of stress*. (Stockholm Research Reports in Demography 08). Stockholm: Stockholm University. Elérhető: http://www.suda.su.se/polopoly_fs/1.289741.1481288600!/menu/standard/file/SRRD_2016_08.pdf
- Turunen, J., Fransson, E. and Bergström, M. (2017). Self-esteem in children in joint physical custody and other living arrangements. *Public Health*, 149, 106-112.

- Vanassche, S., Sodermans, A. K., Matthijs, K. and Swicegood, G. (2013). Commuting between two parental households: The association between joint physical custody and adolescent wellbeing following divorce. *Journal of Family Studies*, 19(2), 139-158.
- Vanassche, S., Sodermans, A. K., Declerck, C. and Matthijs, K. (2017). Alternating residence for children after parental separation: Recent findings from Belgium. *Family Court Review*, 55(4), 545-555.
- Van der Heijden, F., Poortman, A. R. and Van der Lippe, T. (2016). Children's postdivorce residence arrangements and parental experienced time pressure. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 468-481.
- Visontai-Szabó K. (2015). A szülői felügyelet rendezésének főbb európai modelljei. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, (5), 161-174.
- Warshak, R. A. (2014). Social science and parenting plans for young children: A consensus report. *Psychology, Public Policy and Law*, 20(1), 46-67.
- Westphal, S. K., Poortman, A. R. and Van der Lippe, T. (2014). Non-resident father-child contact across divorce cohorts: The role of father involvement during marriage. *European Sociological Review*, 30(4), 444-456.
- Westphal, S. K. and Monden, C. (2015). Shared residence for children of divorce: Testing the critics' concerns. In S. K. Westphal, (Ed.), *Are the kids alright? Essays on postdivorce residence arrangements and children's well-being* (pp. 61-86). Utrecht, The Netherlands: Utrecht University.

SHARED PARENTING: A LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

In this paper, we provide insights into shared parenting based on the international and Hungarian literature. The actuality of our topic is the amendment of the Hungarian Civil Code in the autumn of 2021, which concerns parental custody rights and the practice of child placement. This legal change means a decisive steps to ensure that both parents retain their parental rights and obligations even after divorce or separation. Partly due to the transformation of paternal roles and to the change in the legal environment, the proportion of divorces where minor children were placed in shared custody have significantly increased in Hungary from the mid-2010s. We can assume that the legislation that will come into force in January 2022 will be another push factor in the direction of increasing the proportion of children living in shared custody. In our literature review, we primarily consider the studies that pay special attention to the legal, sociological, and psychological aspects of the topic.

Keywords: divorce, separated parents, shared custody, shared parenting, paternity, parental roles after divorce, family law